

GHENDTSCHÉ·TYDINGHEN

Tweemaandelijks Tijdschrift van de Heemkundige en
Historische Kring Gent vzw

49e jaargang - nr. 3

mei - juni 2020

Afgeftekantoor: 9000 Gent 1
Erkenning: P 2A 6154
Afzender: Goudstraat 12 - 9000 Gent
Verschijnt niet in juli en augustus

GHENDTSCHÉ TYDINGHEN

**Tweemaandelijks tijdschrift van de Heemkundige en Historische Kring
Gent vzw**

49e jaargang nr. 3

mei - juni 2020

Inhoud

- **Ghislain Mineur** - *Oorlogsherinneringen (1944-1940) van een broekventje in en rond het Citadelpark* 162
- **Georges Antheunis** - *Het oorlogsverleden (W.O. II) van het Citadelpark en de Leopoldkazerne* 185
- **Katrien van Hecke** - *Soldaat Marie* 193
- **Marc Hanson** - *Kerkelijke concurrentie voor de Gentse benedictijnenabdijen (ca. 1200-1500), deel 2. Nieuwe stedelijke kloosters* 198
- **Hiëronymus Münzer** - *Gent en handeldrijvend Vlaanderen in 1495 (vertaling)* 212
- **Jean Bourgeois** - *Grafmonument Jan Samijn door Bentos (Achilles De Martelaere), Westerbegraafplaats* 219
- **Hubert Van Hulle** - *Bomen op de Kouter (vertaling)* 222
- *Lezers aan het woord* 230
- *Pareltjes uit het Begijnhof* 237

OORLOGSHERINNERINGEN (1944-1940) VAN EEN BROEKVENTJE IN EN ROND HET CITADELPARK

Ghislain Mineur

Een in het Documentatiecentrum voor Streekgeschiedenis Maurits Gysseling (DSMG, Begijnhof 46, Sint-Amandsberg) bewaard typescript geeft een levendig beeld van de oorlogsjaren zoals ervaren door een kind, geboren in 1932 en wonende bij het Gentse Citadelpark. Het vormt een welgekomen aanvulling bij de vele getuigenissen opgetekend door beroepshistorici, die vooral geïnteresseerd zijn in de politieke en militaire geschiedenis van W.O. II en de Duitse bezetting. Het verhaal werd pas in 2007-2009, vele jaren na de gebeurtenissen, klaarblijkelijk ‘uit het geheugen’ opgeschreven. Het relaas is dus onvermijdelijk gekleurd door later verworven kennis. Ondanks deze handicap is het echt wel het verhaal van wat een ‘broekventje’ zag en aanvoelde, tot en met spannende ontdekkingstochten in de uitgebrande bunkers in het park. In een hierbij aansluitend artikel bezorgt Georges Antheunis (Stad Gent, Stadsarcheologie) nadere, vooral technische gegevens over het oorlogsverleden (W.O. II) van het Citadelpark. Daarnaast komt ook de bezetting van de Leopoldkazerne aan bod, samen met enkele andere gebouwen door de Duitsers in gebruik genomen: het meisjeslyceum aan de Kortrijksesteenweg, het militair hospitaal bij Ekkergermerkerk, de Bijloke en de toen pas gebouwde Landbouwhogeschool aan de Coupure.

De herinneringen aan mijn jeugdjaren en speelomgeving als broekventje van zeven tot elf jaar, aan en rond het Citadelpark blijven mij een beetje achtervolgen. Achteraf gezien waren het niet de prettigste, maar wel de meest indrukmakende feiten en feitjes die me bijbleven.

Op 1 januari 1939 kwam ik in Gent wonen aan de Kortrijksesteenweg in huisnummer 3. Ik was toen 6 jaar en 3 maand. Mijn vader opende er voor de Luikse firma Ateliers Jaspar een vestiging voor verkoop, montage en onderhoud van liften en roltrappen. Zijn belangrijkste eerste opdracht was het bouwen en opstarten van een ‘paternoster’ boekenlift voor pneumatische aan- en

afvoer van boeken tussen de nieuwgebouwde Boekentoren en de leeszaal beneden. Ook een aantal kleinere liften per twee verdiepingen moesten geïnstalleerd worden en een grote snelle lift voor 20 personen tot de bovenste verdieping van de toren, 80 meter hoog.

Afb. 1. Toestand van het 19de-eeuwse Chalet Suisse in 1941. Deze cafetaria voor parkrecreanten werd gebouwd bovenop een oude kazemat van de originele Citadel uit de Hollandse tijd.

De onderaardse kazemat was in gebruik als 'koele berging' en opslagplaats voor dranken. Deze kazemat kreeg als bunker de functie van militaire schuilplaats bij luchtaanvallen in het Citadelpark (collectie G. Antheunis).

1939: oorlogsvoorbereidingen in een paradijselijke omgeving

Doordat we in de omgeving van het Citadelpark woonden, was het ganze park ons fiets- en speelterrein, maar het bleef verder een oase van rust. Ik liep school in het Sint-Paulus Instituut aan de Smidsestraat. Op mooie zomeravonden kwamen enkele buurtkinderen op de banken rondom de kiosk in het park samen. Zo vanaf zeven uur vervoegden ook de ouders ons gezelschap. Ze deden hun babbeltje en wij bedachten allerlei spelen: fietsen, lopen tot aan rondom de kiosk en langs de dreven, het Chalet Suisse (afb. 1), het openluchttheater in aanbouw en verderop nog een ander bakstenen chalet eveneens in opbouw. Dat bleek achteraf een communicatiebunker te zijn van de Territoria-

le Burgerwacht of TBW. Er stond ook in de omgeving van het Chalet Suisse een groot witmarmeren standbeeld van de Griekse godheid Prometheus (afb. 2). Bij de bevrijding was dit beeld er nog, maar het verdween achteraf. We ontdekten op onze verkenningen de nooduitgang van een bunker in een talud niet ver van de kunstgrot De Drie Gaten. Daar was toen nog geen beplanting rond. Alles leek pas afgewerkt, aan het theater was men nog grondwerken aan het uitvoeren.

Eind 1939 was er mobilisatie van het Belgisch leger, met heel wat militair gedoe aan en rond de Leopoldkazerne. Daar liepen soldaten alsmaar over en

Afb. 2. ‘Prometheus’ door Lodewijk Van Biesbroeck, onthuld in 1889; het beeld werd tijdens de Tweede Wereldoorlog beschadigd en verdween nadien op mysterieuze wijze. Nu staat in het verlaten en bemoste openluchttheater tegen de helling achter de scène alleen het stomme voetstuk met stilaan afbladderende cementbezetting (collectie G. Antheunis).

weer met pak en zak. In het park zelf werd een in 1938 pas afgewerkte ondergrondse commandobunker voor de TBW ingericht. Die zou het bouwwerk nooit in gebruik nemen, vernam ik achteraf: na mei 1940 zaten de Duitsers erin.

Afb. 3. De Snellespoorbrug werd op 13 mei 1940 zwaar beschadigd door een Duits bombardement op de Sint-Pietersstationswijk. Ze werd zeer snel daarna hersteld door de Eisenbahnbau Kompagnie 101 (Stad Gent – Archief Gent).

In ons huis kregen we in 1940, in april meen ik, bezoek van de Civiele Luchtbescherming. Die mannen kwamen de toestand opnemen en tips geven om de kelder van de achterbouw van ons huis in te richten als schuiloord, een drietal meter onder de grond. Mijn pa ondersteunde de ganse kelder met houten balken: tegen het plafond platte liggers op zware steunbalken er onder. Een keldervenster werd omgevormd tot nooduitgang en vluchtweg via de grote koer. In de muur van de aanpalende kleine koer werd een mangat gekapt. Een schop en een pioche (houweel) stonden klaar voor noodgevallen. Stofmaskers werden door mijn ma gemaakt en de kelder werd voorzien van een noodlicht met batterijen, later vervangen door een tweetal handdynamo's met lamp. Het schuiloord werd meermaals gebruikt door ons en de geburen (10 à 12 man): bij de bombardementen op Merelbeke (1) en de nachtelijke beschietingen door de Duitsers na de bevrijding van Gent op 6 september. Iedereen had een deken bij tegen de koude en een kussen te gebruiken als bescherming tegen vallend vuil en als extra een stofmasker. Wat een toestanden!

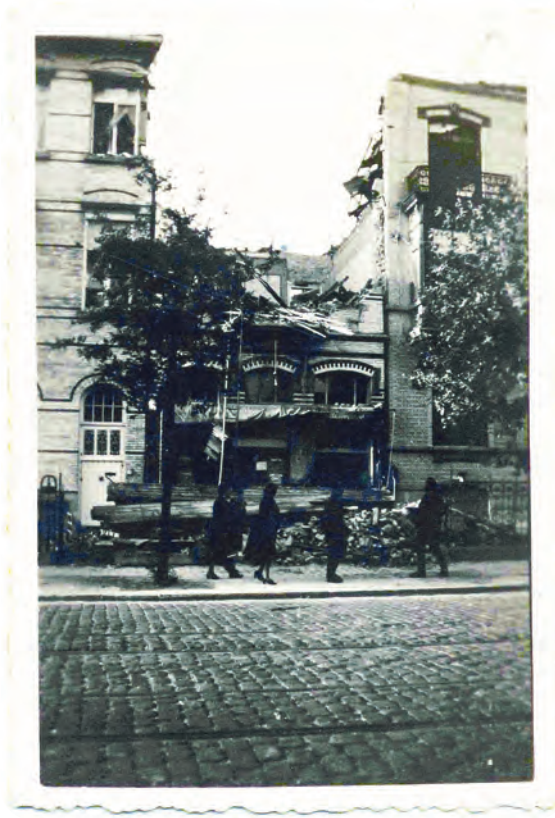
Afb. 4. De noodbrug voor de door Belgische troepen opgeblazen Koning Albertbrug (Stad Gent – Archief Gent).

Mei 1940: de Duitse inval

Vrijdag 10 mei 1940, om 5.30 u. 's morgens, sirenegeloei: Duitse soldaten zijn ons land binnengevallen om 4.30 u. Dat werd ons via de radio medegedeeld, iets wat al lang te verwachten was. Op zaterdag 11 mei 1940, vóór 6 uur 's morgens, vallen enkele Duitse bommen op de spoorwegateliërs in Gentbrugge. Slechts twee licht gekwetsten. Op zondag 12 mei 1940 om 9 u luchtalarm: bommenwerpers treffen de Snep- en de Stropbrug zodat er geen treinverkeer meer mogelijk is naar de kust en naar Antwerpen. Met mijn pa ging ik kijken naar de Sneppebrug. Daar zagen we een locomotief en de ijzersporen voor de helft naar beneden hangen boven de Leie. De spoorwegbrug aan de Stroplaan onderging hetzelfde lot: een deel van de drie bogen, kant Stroplaan, was gedeeltelijk ingestort (afb. 3). Deze spoorwegbrug werd opgeblazen op 23 mei om 3.20 u. door soldaten van de 18de Belgische Genie. Hetzelfde gebeurde met de Albertbrug (afb. 4) en nog andere elders in de stad.

Op maandag 13 mei 1940 omstreeks 20 uur vlogen drie vliegtuigen zeer laag boven de Sint-Pietersstationswijk, die ze bombardeerden nog voor het alarm was afgegaan. De Blankenbergestraat, de Princes Clementinalaan, de Stroplaan (nu Burggravenlaan) en de Ottergemsesteenweg werden getroffen (afb. 5).

Dat was op ongeveer 800 m van ons huis. Eigenlijk was het Sint-Pietersstation het doelwit. Weerom ging ik kijken met mijn pa: paniek, stof, pompiers, ziekenwagens vlogen over en weer. Enkele doden waren te betreuren, De brandweer reed toen nog met een ladderwagen op rubberbanden. Daarop stond een pompier gedurig aan een belkoord te trekken. De straat daverde. Wat een herinnering!

Afb. 5. Zwaar beschadigde woning in de Princes Clementinalaan na het bombardement van 13 mei 1940 (collectie G. Antheunis).

Op de vlucht

De dagen nadien zagen we heel wat vluchtelingen vanuit Wallonië en het binnenland met pak en zak voorbijtrekken. Ook Franse soldaten die niet goed wisten waarheen. Een drietal dagen na het uitbreken van de oorlog moest Fernand Vander Stegen, burgemeester van Gent en ook senator, samen met de regering vertrekken naar Groot-Brittannië. Hij woonde juist voor onze deur op de Kortrijkse steenweg in nr 8.

Op de 19de mei sloegen wij ook op de vlucht, richting Frankrijk. Twee dagen later raakten we tot juist voor Abbeville. De Duitse troepen hadden ons ingehaald in de late namiddag omstreeks 18 u. Abbeville werd gebombardeerd, en wij deelden in de brokken: alles wat wij op een boerenkar mochten laden waren we kwijt. Het boerenpaard was getroffen in volle borst, het bloed gutste, het dier steigerde en vloog weg met kar en alles, weg met ons hele hebben en houden.

De avond aangebroken, zochten we naar overnachting en vonden we onderdak in een café tegen de rand van een bos. Dat zat al volgepropt met vluchtelingen. Ik heb die nacht op de schoot van moeder geslapen, mijn hoofd op een cafétafel. Ik zie het nog voor mijn ogen. Tussen 4 en 5 u. 's morgens gebonk op de cafédeur: Duitsers zochten naar Franse soldaten. Ze controleerden alles,

Afb. 6. Koningin Elisabethlaan, terugkeer in juni 1940 van Gentse vluchtelingen (collectie G. Antheunis).

maar vonden niets. Kort daarop verlieten wij dat cafeetje en liepen we door de natte dauwvelden. Plots mitrailleurshoten vanaf de bosrand: een verdwaald

Frans vliegtuigje vloog over ons. Wij lieten ons op de natte grond vallen. In de diepte links van ons zagen we Abbeville branden.

Onze terugkeer uit Abbeville gebeurde te voet, al over Charleroi, en duurde drie weken, ongeveer 30 km daags (afb. 6). Ik heb nooit zoveel bommenkraters gezien als toen, gekwetste mensen, bebloede Engelse soldaten, doden, dode en stinkende paardenkadavers, verlaten voertuigen. Die indrukken opgedaan als zesjarige blijven me bij. Eens in Gent terug, half juni '40, zagen we opgelucht dat ons huis niet geplunderd was. De eerste verdieping was bewoond door juffrouw Willems, laborante, en haar vriend Francis Troch (SP), burgemeester van Gentbrugge. Deze laatste dook daarna onder tot bij de bevrijding. Hij zat verscholen in de Kapellenstraat, heden Tweekapellenstraat, bij familie van juf. Willems.

Eerste weken van de bezetting

Naast het huis van Burgemeester Vander Stegen was het meisjesatheneum (lyceum, nu onderdeel van de scholengemeenschap Panta Rhei) vanaf juni '40 bezet door Duitse soldaten met rustverlof in afwisselende groepen. Ze kregen, uitgedost in korte zwarte broek en wit borsthemd met arend en hakenkruis (afb. 7), schietoefeningen in het Citadelpark op een speelplein met twee zandbakken voor kinderen.

Afb. 7. Adelaar met hakenkruis in de klauwen. Detail van een Quartierschein (logementsbewijs) in de DSMG-documentatie (Sint-Amandsberg), Vliegende Bladen Gent, reeks oorlog.

Afb. 8. Toegangsblok van de schuilbunker op de Charles de Kerchovelaan. Deze schuilbunker werd in juli 1943 in gebruik genomen en bood plaats aan 225 personen (Stad Gent – Archief Gent).

De territoriale- en burgerwachten waren al voor de oorlog samen met de luchtbescherming een schuilkelder voor 250 man aan het graven onder de hoge kastanjabomen van de Charles de Kerchovelaan. Die werd pas in '42-'43 afgewerkt met een dubbele ingang, kant Kortrijkse poort aan het begin van de laan (afb. 8). In totaal werden 23 schuilplaatsen in Gent gebouwd, goed voor 4.730 mensen, heb ik later vernomen. (2) De omgeving dicht bij de commandobunker was nog niet afgezet met prikkeldraad. We konden daar vrij lopen op een pad rondom het openluchttheater.

De bruggen over de Leie aan de Albert- en IJzerlaan, deze laatste nu deel van de stadsring aan de Bijloke, waren opgeblazen in het begin van de meimaand 1940. In augustus werd tussen de Eedverbondkaai over de Leie en de weg aan de overkant, toen nog aardeweg met het botenhuis van de Club Nautique de Gand, een noodbrug aangelegd. De Duitsers deden de bovenbouw van een in beslag genomen binnenschip omvormen tot een houten brug die dwars over de Leie met kabels vastgemaakt werd, zodat het verkeer tussen beide oevers weer mogelijk was. Die brug was erg smal: men moest er om beurt overrijden. Een avontuur op zich als er een wagen naar de andere kant wilde.

Afb. 9. Toegangspoort van het militaire ziekenhuis aan de Antonius Triestlaan. Van 1940 tot eind 1941 was dit een lazaret waar onder meer Belgische krijgsgevangenen verzorgd werden. Op de achterzijde van deze foto staat: 'Der Papa beim kontrollieren der Strassenjungs vor einen gefangenenlazarett in Gent.' (Collectie G. Antheunis).

De door de Duitsers geplande invasie op Engeland vanuit Frankrijk mislukte, mede doordat de grootse voorbereiding van de invasievloot tijdig werd ontdekt door de R.A.F. Nadat de uitvalsbasis platgebombardeerd was, voerde men zeer zwaar verbrande soldaten, die in Frankrijk niet konden verzorgd worden, per ziekenwagens en camions, onder andere naar Gent. Al huilend werden ze binnengereden via een zijtoegang van de Triestkazernes, later politiekantoren, bij Ekkergermerk (afb. 9). Dat gebouw deed dienst als militair 'Krankenhaus' (3). Ik passeerde er met mijn pa, die liften aan het plaatsen was in de nieuwe Landbouwhogeschool vanaf 1937 gebouwd aan de Coupure (afb. 10). Ik was er getuige van hoe de voertuigen met schreeuwende soldaten binnenreden: zwartgeblakerde mannen. Dit heb ik met eigen ogen en oren gezien en gehoord. Vreselijk! Tot heden nergens op papier te lezen gekregen.

Afb. 10. De pas gebouwde Landbouwhogeschool aan de Coupure Links in 1945, toen de gebouwen door de Canadezen als veldhospitaal gebruikt werden. Op de voorgrond ziet men nog een Duitse observatiepost. Tijdens de oorlog werd de Landbouwschool onder meer ingenomen door Heeres-Kraftfahr-Park 522 en de Heeres-Unterkunftverwaltung: legervoertuigenpark en dienst voor legerhuisvesting (Stad Gent – Archief Gent).

Duitsers en collaborateurs

Regelmatig trok een Duits muziekkorps voor allerlei optochten vanuit het meisjesatheneum op stap, af en toe in groot ornaat. Soms liep ik even mee, maar ik volgde op afstand. De achtjarige zoon van een coiffeur uit de Kortrijksepoortstraat, een SS'er van het eerste uur, liep in 1942 - 1943 in de hierboven vermelde sportkledij op kop bij de overste van de marcherende compagnie.

Achter onze hoek op de Charles de Kerkhovelaan woonde een naaister met heel wat klanten. Haar man, een SS'er, liep in zwart uniform. Hij ging als Oostfronter vechten tegen de Russen, sneuvelde in 1943 en werd hier met militaire eer begraven. Hij liet een vrouw en drie kleine kinderen na. Een viertal huizen voorbij ons op de Kortrijkse steenweg was een dameskapper gevestigd: ook een Vlaamse SS'er, die in uniform paradeerde. Zijn huisinboedel werd bij de bevrijding niet op straat gekieperd. Na de oorlog in 1946 oefende hij ongehinderd en zonder schroom zijn stiel verder uit in zijn zaak

Afb. 11. Luftwaffe Nachrichtenhelferinnen of Blitzmädel -bij Gentenaars bekend als Grijs Muizen- verlaten hun kantoren in de Leopoldkazerne (collectie G. Antheunis).

‘Coiffeur pour Dames et Parfumerie de France’ op de Brabantdam.

In de periode 1941-1943 logeerde in Restaurant De Karper, aan de straathoek rechtover mijn deur, een Oberinspektor, officier van de spoorwegwacht. Hij hield toezicht op het militaire treinverkeer in het vormingsstation van Merelbeke. De man was gekleed in een bijna zwart uniform en rode armband met arend. De Leopold kazerne werd bezet vanaf eind mei '40 door soldaten van het Duitse Pioniersbataljon 651, die opgeblazen bruggen en straten met inslagputten herstelden. Later, vanaf 26 juni '41 tot midden juli werden ze opgevolgd door het 22ste Fliieger-Ausbildung-Regiment. Daar werden mannen en vrouwen opgeleid tot grondpersoneel voor de vliegvelden in België en Noord-Frankrijk Vanaf juni 1943 werd de kazerne bezet door de vierde Marine Kompagnie Funkmessabteilung. De ‘Grijze Muizen’ (4), vrouwelijke soldaten die aan observatie van luchttrafiek deden in de bunker van het Citadelpark, waren gelogeed in opgeëiste kamers van een zestal huizen aan de Charles de Kerkhovelaan, tegen de Leopold kazerne aan (afb. 11).

Onder de grote kastanjabomen van de Charles de Kerkhovelaan aan de fon-

tein bijna rechtover de officiersmess van de kazerne, werden ca. 1941-1942 twee houten chalets gebouwd en grasgroen geschilderd, de blaffeturen met witte en rode driehoeken. Rechtover het eerste chalet zorgde een bestaande doorgang aan de kiosk voor een verbinding tussen de kazerne en de bunker in het park

In mijn school, het Sint-Paulus Instituut, schooljaar 1941-1942, zat iemand wiens broer met de Rommeltroepen naar Noord-Afrika trok (5). Bij een verlof bracht hij een grote groene Afrikaanse sprinkhaan mee in een glazen buisje (aspirinetube). De meester toonde ons het beest. Die broer werd gedood in de slag om El Alamein in Noord-Afrika, die duurde van juli 1942 tot 4 november 1942.

Het leven gaat verder

Vanaf eind mei 1943 werden de afsluitingstralies rondom het Citadelpark verplaatst. De zone rondom de bunker was al afgesloten, maar nu werd de verboden perimeter groter. Dit had ook te maken met het feit dat het verzet actiever werd. Slechts een klein deel van het park was nog toegankelijk voor ons: de omgeving van de grote vijver en het speelpleintje met twee zandbakken met elk drie zitbanken, De Drie Gaten kunstrotsen bleven open als toegang tot de schuilkelder.

In 1942 werd nog een zomerfoor ingericht in de parkdreven rond het kinderspeelplein. Daar werden kleine en grotere kramen opgesteld tot ongeveer aan het (nu gewezen) dierenasiel. Zwiermolens vonden een plaatsje op het speelplein zelf. Gedurende een tweetal winters (1942 en 1943, vermoed ik) hield men een winterfoor in het vaste circus, de 'Nieuwe Cirk' aan de Lammerstraat, later Garage Mahy.

Pa moest meerdere malen tijdens de bezetting de grote snelle lift in de Boekentoren dépanneren. Telkens kwamen twee gewapende Duitse soldaten hem opeisen. Op het dak van de Boekentoren was immers een observatiepost met een luchtafweerkanon ingericht. Die moest steeds bemand zijn. Op het laatste van de oorlog was het met bang hart afwachten tot hij weer terugkwam. Thuis werd geluisterd naar de radio-uitzendingen van de BBC. Vandaar de schrik: mijn pa volgde de vooruitgang van de bevrijdingstroepen.

Iedere maand moest mijn ma gaan aanschuiven op de Kouter. In het Handelsbeursgebouw werden rantsoenzegels uitgedeeld (afb. 12). Soms ging ik mee.

Enkele keren is mijn ma, na lang aanschuiven, met vlooiën teruggekeerd. Nogmaals: wat een tijd! De rantsoeneringskaart werd nog voor de oorlog ingevoerd (tussen 18 en 23 maart 1940). Iedereen ingeschreven in het bevolkingsregister ontving er een. Voor ons gezinnetje waren dat vier kaarten. Het systeem is pas vanaf 15 februari 1947 geleidelijk gaan verdwijnen, eerst de vleesbonnen, daarna die op het brood (2 november 1948). De rantsoenering stopte definitief op 15 januari 1949.

Afb. 12. Rantsoenkaarten en -zegels (schenking Turkelboom – Audoor in DSMG Vliegende Bladen – Gent, Reeks oorlog). Deze exemplaren dateren van kort na WO II, toen het systeem nog een paar jaren in voege bleef.

De bevrijding

Een paar dagen na de landing in Normandië van de geallieerde troepen op 6 juni 1944, zag ik twee dagen lang Duitse colonnes met allerhande types tanks voorbijrijden, soldaten in zwart uniform van de tankbataljons, voertuigen allerhande, rupsauto's met achteraan een 88 mm kanon. Op sleep hadden ze wagens vol soldaten, begeleidend reden moto's langs de colonnes, zoeklichten, gesloten vrachtwagens, die vanuit het binnenland over de Charles de Kerkhovelaan ijlings richting kust reden. Alles daverde. Ik stond te kijken op de boulevard achter de schuilkamer.

Voor het meisjesatheneum was een voetpadruimte met prikkeldraad afgezet. Die zone werd vergroot tot aan de transporen. De straatenden werden vanaf

half 1943 langs beide kanten voorzien van Friese ruiters. Ook zag men op de Leopoldlaan langs het park ter hoogte van de Marnixstraat, een bakstenen ingang, model schuilkelder, aan beide kanten open. Die was blijkbaar verbonden met het achterste deel van het podium van het openluchttheater, of meer waarschijnlijk met een schuilplaatsingang boven op de berg van het Chalet Suisse en mogelijks met een restant van een demi-lune, onderdeel van de vroegere Citadel. Dit is nog niet exact achterhaald; maar wel meer dan waarschijnlijk.

Afb. 13. September 1944, een Bren Gun Carrier -licht pantservoertuig- met leden van het Gentse Verzet en Britse soldaten op de Charles de Kerchovelaan ter hoogte van de Laurent Delvauxstraat (collectie G. Mineur).

Duitse aftocht, september 1944

In de laatste dagen van augustus en begin september 1944 zag ik de terugtocht van paarden en zeer vermoeide Duitse soldaten te voet met hun uitrusting en wapens. De wagens, dikwijls Franse boerenkarren, veldkeukens en dergelijke,

gecamoufleerd met takken, trokken voorbij, van zodra het klaar was, langs beide kanten van de straat. Urenlang zagen we soldaten vanaf 5u 's morgens vanuit Frankrijk richting Gent - centrum voorbijtrekken. Mijn zus en ik loerden onder de gordijnen. De soldaten lieten hier en daar wat achter. Zo vonden we een munitiedoos vol machinegeweerkogels in de ruimte voor het kelder venster van ons huis. Enkele dagen later, de zesde of zevende september, werden ze overhandigd aan de Witte Brigade.

Als ik me goed herinner vertrokken op donderdagnamiddag 31 augustus 1944 (en geen school) de Grijsen Muizen die logeerden aan de Charles de Kerkhovelaan met pak en zak. De volgende dag 1 september '44, een vrijdag, doorkruisten meer en meer konvooien Duitse soldaten de stad. Blijkbaar de achterhoede. Toen was het meisjesatheneum al een tijdje ontruimd.

Afb. 14. Enthousiaste Gentenaars verwelkomen hun Britse bevrijders aan de Leopold kazerne (Stad Gent – Archief Gent).

In de namiddag hoorde en zag ik in het Citadelpark voor de kiosk ontploffingen en vuurwerk: de Duitsers hadden hun munitie in brand gestoken. Lichtgevende kogels van alle kleuren vlogen langs alle kanten en Duitse granaten met houten handvatten ontploften de ene na de andere. Dat duurde tot zondag

3 september in de vooravond. Vier grote bomen sneuvelden: enkel de stam en de grote takken bleven overeind met kogelinslag.

De bevrijding

Zaterdag 2 september 1944 omstreeks 15.30 u. kwamen een drietal mannen van de Witte Brigade (6) post nemen voor de ingang van Restaurant De Karper met een Bren machinegeweer plat op de buik. Ze hielden de Laurent Delvauxstraat richting Leopold kazerne in het vizier. Er werden enkele schoten gelost: de brigade startte blijkbaar haar offensief.

Op dat ogenblik vielen er andere verzetsstrijders de Casino Royal aan, maar ze moesten zich terugtrekken (17.30 u.) uit het Citadelpark. Duitse soldaten staken als vergelding (?) het Casino of Floraliënpaleis, de velodroom, de grote hall en de bunker met zijn huisje bovenop de berg in brand.

Na de bevrijding ging ik kijken via de grote zijpoort van deze hall. Wat ik zag was één grote garage met opgeëiste auto's en camions. Deze waren door de

Afb. 15. Vernielde toegangsblok op de Leopold II-laan die verbonden was met de ondergrondse structuren achter het podium van het openluchttheater in het Citadelpark (Stad Gent – Archief Gent).

Duitsers blijkbaar vermomd. Op het dak van de hall was een witte cirkel geverfd met het embleem van het Rode Kruis alhoewel het geen ziekenverblijf was, maar een grote garage bomvol auto's. Er stonden daar drie Parijse stadsautobussen met ronde radiatoren en plat opstapplatform achteraan. Twee waren half ontmanteld en er was geplunderd.

Op zaterdag 2 september zag ik hoe de cafébaas van De Karper 'zich ontfermde' over een achtergelaten Duitse motorfiets met sidecar die voor zijn deur

Afb. 16. Het uitgebrande toegangsblok van de ondergrondse commandobunker. Na de herstelingswerken en verbouwingen werd het bouwsel aan het einde van de veertiger jaren samen met de bunker in gebruik genomen door de Civiele Bescherming (Stad Gent – Archief Gent).

stond, waarschijnlijk met benzinepanne. Hij stapte erop en reed er mee bergaf naar een bergplaats in de Holdaal, zijstraat van de IJzerlaan. Ik heb deze weten verpatsen in de jaren vijftig aan een vriend. We hebben de motor nooit of zeer moeilijk kunnen doen rijden.

Op zondag 3 september in de namiddag werd in de gebouwen en burelen van de Duitsers in het Citadelpark duchtig geplunderd. In de kazematten van bastion 4 met meerdere ruimten en kleine doorgangen tegen het speelpleintje aan, werd van alles gestolen, vooral keukenmateriaal, glas, geglazuurde witte aardewerk borden en sauspennen, alle met hakenkruis onderaan, nog verpakt in kisten met houtkrullen. Iedere durvende Gentenaar had iets mee. Met eigen ogen gezien. Op het einde van de dag kwamen er twee plunderaars bij ons thuis aanbellen met twee grote panelen in omlijsting, geschilderd met Breugeliaanse taferelen. Ze vroegen of wij ze wilden binnen nemen. Ze beloofden de stukken de volgende dag te komen ophalen, maar dat gebeurde nooit.

Toen de Duitsers weg waren uit de Leopoldkazerne, waar ook geplunderd werd, trok ik met mijn pa via de officiersmess op de Charles de Kerkhovelaan op speurtocht om te snuisteren in de rommel. We geraakten tot in een van de torens, waar ik een grijs geschilderd toestel vond: een vaste pot met een draaiende schijf onderverdeeld in 360 graden. Men kon dat doen draaien met een kleine hendel. Ik vermoed dat het een onderdeel was van een draaibare antenne. We hadden dat ding jarenlang in bezit (7).

De Engelsen zijn daar

Op 6 september 1944, omstreeks 14 u. tot 14.30 u., kwam er vanuit de Laurent Delvauxstraat een Brenccarrier (afb. 13) met Engelse soldaten en enkele weerstanders bergaf gereden, gevolgd door vrachtwagens met soldaten. Een Cromwell- en een Shermantank kwamen aangedonderd en reden de Kortrijkse steenweg in, richting Sint-Pietersstation. Overal juichende mensen. Mijn pa kon snel enkele foto's maken. Enige tijd nadien ging ik kijken naar de tanks, een viertal, op de Kattenberg in een straat langs de Leopoldkazerne. Het waren Cromwelltanks, overrompeld door volk. En nog later is mijn pa met mij afgezakt naar het Sint-Baafsplein en de Botermarkt. Een massa volk. Iedereen wilde op die tanks kruipen (afb. 14). Enkele dagen later stonden er ook Poolse tanks aan en rond het Zuidpark, rechtover cinema Capitole. Ook daar liep ik rond.

Wat me ook bij blijft is het beeld van een kaalgeschoren jonge vrouw, die vanuit Sint-Denijs-Westrem voortgeduwd werd, met een hakenkruis op haar voorhoofd geschilderd, een foto van Hitler dragend tussen de armen in de lucht. Enkele weerstanders duwden haar vooruit met een geweer in de rug en zo strompelde ze tot in het centrum van Gent, in het Justitiepaleis. Ze was namelijk met Duitse soldaten 'omgegaan'. De vrouw werd bespuwd en geslagen. Zeven tot acht jaar later zag ik ze terug in het uitgangleven, samen met

de zoon van een collaboratuur uit mijn buurt. Ik herkende de vrouw: haar gezicht was me zo bijgebleven.

Kort na de bevrijding, een drietal weken na een partijtje ravotten in het Citadelpark, deed ik met een vriend een poging om de half vernielde bunkers (afb. 15 en 16) te verkennen. Het gebouw of chalet bovenop de commandobunker was uitgebrand. Met een fakkel, kaars en lucifers daalden we via een lange trap af. Het duurde redelijk lang in het donker, muren en plafonds zwart van het roet, alles verkoold, een zware brandgeur. Soms bleven we haperen aan een half verkoelde elektrische draad. Zo geraakten we tot een openstaande, gepantserde deur, die toegang gaf tot een grote plaats. Moeilijk te zien wat erin stond. Verder zijn we niet geraakt. Daar nam ik een zware magneet, waarschijnlijk afkomstig van een veldtelefoon, mee naar boven. Die hield ik zeker 30 jaar bij. Een tijdje nadien deden we een poging om via de nooduitgang de bunker te verkennen. Die onderneming mislukte eveneens. Ver zijn we niet geraakt, want een gepantserde deur, die op een kier stond, was niet open te krijgen. Ook overal zwartgeblakerde muren.

Een vriend aan huis, wonende in de Eekhoutstraat en radiotechnicus, was buiten ons weten bij de bevrijding van Gent actief als onderluitenant bij de étamajor van de O.M.B.R (zie fotoboek J.P. Marchal uitgave 1992 *Gent September '44*). Hij kon vanuit zijn huis gemakkelijk alle bewegingen van de Duitsers zien en hij vertelde ons later dat hij in verbinding stond met Engeland en Duitse gecodeerde zendingen opving, ook berichten uit Engeland, onder andere in verband met een dropping van wapens in Velzeke.

Wat mij ook bijbleef, is een jonge man, op 4 september 1944 rond 14 u. bij een schermutseling doodgeschoten op de hoek van de Volderstraat en de Korte Meer. Zijn lichaam lag daar tot het omstreeks 17-18 u. werd opgehaald. Ik zie de bloedsporen nog altijd voor mijn ogen. Enkele dagen daarna lagen er bloemen. Een jaar later werd een gedenkplaat onthuld, heden verdwenen. Pas toen vernam ik wie hij was: Léon Verspeelt, student apotheker aan de Rijksuniversiteit Gent.

Vanaf 9 september 1944 kwamen onder de bomen van de Koning Leopold II laan en de Fortlaan tanks van verschillende types schuilen. Onder andere een tank vooraan voorzien van een trommel met kettingen eindigend op bollen, dienend om landmijnen te doen ontploffen. Verder camions, halftracks (vooraan wielen, achteraan rupsbanden), ook van het Rodekruis en ... grote aantallen nieuwsgierigen rondom de Poolse en Engelse soldaten.

Het meisjesatheneum (lyceum) rechtover onze deur werd bezet door de Engelsen (afb. 17). Kilometers telefoondraad werden aan de huizen gehangen vanaf het atheneum tot aan het hoofdkwartier en commando gelegen aan de Kouter in een groot luxehotel, idem voor een groot herenhuis op de Leopold II laan, tussen de Marnix- en de Van Nassaustraet, waar hogere officieren verbleven. Meer dan waarschijnlijk logeerden daar ook Duitse officieren in de bezettingsjaren. Zeker weet ik het niet, maar dat alles had misschien iets te maken met de dubbele schuilingang aldaar.

Engelsen en Canadezen met rustverlof herstelden hun voertuigen van allerlei types onder de bomen van de Leopold II laan en IJzerlaan. Er waren rijdende ateliers te zien met draaibanken, freesmachine, bankschroeven, lasposten, boren, tappen. De camions werden dag en nacht bewaakt. In de winterperiode verwarmden de wachten zich aan een vuur gestookt met brandende benzine in een open vat.

Ik herinner mij nog de aanval van 1 januari door Duitse vliegtuigen op het vliegveld van Sint-Denijs-Westrem. Bij de aanval en het gevecht met de Poolse piloten, is een afgeschoten Duitse Focke-Wulf dwars door het huis van de bloemenhandel Toebaert aan de Elisabethlaan neergestort. Zoon Lucien was een klasgenoot.

In september 1945, toen de oorlog definitief voorbij was, zag ik generaal Montgomery in het Citadel park. Hij kwam zijn manschappen onderscheiden op het speelplein aldaar. Ook de Schotse doedelzakspelers en hun taptoes op de Kouter en aan het Sint-Pietersstation blijven me bij.

Naschrift

De oorspronkelijke (vlot geschreven) tekst is hier zo getrouw mogelijk weergegeven. Slechts enkele details werden aangepast om de verstaanbaarheid te bevorderen. Daarom ook werden tussentiteltjes aangebracht. Korte passages, duidelijk gebaseerd op latere lectuur en inzichten – overigens slechts een miniem deel van de oorspronkelijke tekst –, werden zoveel mogelijk weggelaten. Persoonsnamen werden geschrapt op die van enkele goed bekende figuren na.

Vermoedelijk werden de publicaties van Jean-Paul Marchal over de oorlogsgebeurtenissen in Gent gebruikt als leidraad (7).

Afb. 17. Het Lyceum aan de Kortrijksesteenweg werd na de bevrijding bezet door Britse soldaten (Stad Gent – Archief Gent).

De GT-redactie is Georges Antheunis (Dienst Monumentenzorg en Stadsarcheologie Gent) uiterst dankbaar voor foto's en aanvullende gegevens. Zijn kennis en documentatie stelde hem in de mogelijkheid verklarende noten aan te brengen en leverde voldoende stof om er een bijkomend GT-artikel van te bezorgen dat meerdere aspecten verheldert van wat er in de jeugdherinneringen van Ghislain (Guy) Mineur beschreven staat.

Noten

- 1 De geallieerden probeerden op drie dramatische dagen, namelijk 5 september 1943, 10 april 1944 en 10 mei 1944, de spoorweginfrastructuur van het rangeerstation te Merelbeke/Gentbrugge te vernietigen door zware bombardementen. Alles bij elkaar genomen viel de schade nogal mee voor het vormingsstation en ondervond het treinverkeer weinig hinder, maar de bommen richtten ongekende verwoestingen aan in de omliggende wijken met honderden doden en gekwetsten, zowel op het grondgebied van Gentbrugge, Ledeborg, als Merelbeke en Melle.

- 2 De in 1940 opgerichte Dienst Openbare Schuilplaatsen van de Stad Gent was verantwoordelijk voor alle openbare schuilstructuren en controleerde de private schuilplaatsen. In 1944 beschikte Groot-Gent over 129 bunkers en schuilkelders en 120 schuilloopgraven voor burgers. In theorie met een totale capaciteit voor 98.450 personen. De voor Duitse militairen gebouwde schuilplaatsen waren strikt gescheiden van de civiele tegenhangers.
- 3 In het begin van WOII werd het Rode Kruis in de hospitaalgebouwen geïnstalleerd met Belgisch militair personeel onder Duits toezicht. Er werden onder meer gewonde en zieke Belgische krijgsgevangenen verzorgd. Eind 1941 werd het hospitaal door de Duitsers opgeheven. Het Duits militair hospitaal -Feldlazaret- was gevestigd in het Burgerlijk Hospitaal van de Bijloke. Tijdens de Eerste Wereldoorlog was er een lazaret gevestigd speciaal voor inwendige ziekten, chirurgische afdeling, afdeling huid- en geslachtsziekten.
- 4 Vrouwelijk administratief en communicatiepersoneel -Luftwaffe Nachrichtenhelpsterinnen of Blitzmädel- droegen een grijs uniform, vandaar de naam Grijze Muizen: grijs, de kleur van hun uniform en muizen omdat het vrouwen waren. De Helpsterinnen in Gent waren in dienst van het Flugwachkommando en logeerden in het Sint-Pietersinstituut en later in 1944 in opgeëiste woningen in de Charles de Kerkhovelaan.
- 5 Het Deutsches Afrikakorps (DAK) was een leger dat tijdens WO II onder leiding van Erwin Rommel in Noord-Afrika opereerde.
- 6 De Witte Brigade, eerst De Geuzengroep en na de bevrijding Witte Brigade-Fidelio was een Belgische verzetsgroep, in de zomer van 1940 in Antwerpen opgericht door Marcel Louette.
- 7 Radarapparaat (Freya) dat vermoedelijk in de zomer van 1943 geplaatst werd door de 1. Funkmessabteilung (Vanaf 1 mei 1944 hernoemd tot Funkmessschule Gent).
- 8 Mineur signaleert een foutje onder foto Nr. 4 van de Nassaustraat in het boek Gent '40-'44 door Marchal uitgegeven in 1984. Dit is geen gezicht van de schade bij het bombardement van 13 mei 1940 om 20 u., maar wel een beeld van een van de verwoeste plekken her en der in de stad, resultaat van de nachtelijke, willekeurige beschietingen na de bevrijding van Gent in 1944 vanuit het nog bezette noorden.

HET OORLOGSVERLEDEN (W.O. II) VAN HET CITADELPARK EN DE LEOPOLD- KAZERNE

Georges Antheunis
Dienst Monumentenzorg en Stadsarcheologie Gent

Aanvullend bij het artikel van Ghislain (Guy) Mineur, wordt een korte schets gegeven van de bouw en de functie van de schuilplaatsen die kort voor en tijdens de tweede wereldoorlog gebouwd werden in en bij het Citadelpark. Daarnaast worden de opeenvolgende Duitse bezettingstroepen in de Leopoldkazerne opgesomd en geïllustreerd.

Afb. 1. Marine soldaten van de 3/1. Funkmess-Abteilung poseren in maart 1944 voor een groepsfoto met in de achtergrond het toegangsgebouw tot de ondergrondse commandobunker.

Collectie G. Antheunis

Afb. 2. Soldaten in het Citadelpark met een Funkwagen van de 10. Kompanie Luftnachrichten von Belgien und Nord-Frankreich. Deze eenheid nam vanaf mei 1940 onder meer de commandobunker in bezit (*collectie G. Anthemis*).

Bunkers

In 1938 nam het Algemene Commissariaat voor de Passieve Luchtbescherming het initiatief voor de aanleg van een bunker in het Citadelpark. Met een budget van 1 500 000 frank voor rekening van de Dienst Militaire Gebouwen van Oost-Vlaanderen konden de werken starten. Na een aanbesteding in 1938 werd de uitvoering van de werken in 1939 toevertrouwd aan het bouwbedrijf L. L. & N. De Meyer uit Zelzate. De bunker was voorzien voor een vijftigtal personen. Vreemd genoeg waren er oorspronkelijk geen sanitaire voorzieningen. Eind december 1939 werden een bovengronds sanitair en een fietsenstalling toegevoegd. Net voor de Tweede Wereldoorlog werd de bunker in gebruik genomen door de Passieve Luchtbescherming, de voorloper van de latere Civiele Bescherming. Vanuit de commandopost in het Citadelpark kon men bij ramp of in oorlogstijd de bevolking waarschuwen met een net van 156 sirenes, de hulp organiseren en opdrachten doorgeven.

De bunker van het Citadelpark werd in 1940 ingenomen door de '10. Kompanie Luftnachrichten von Belgien und Nord-Frankreich, later vervangen door Flugwachkommando 10/B.N. Gent' en begin 1944 door het hoofdkwar-

Afb. 3. In het talud van een van de parkdreeven kan men tot op vandaag -naast de nog aanwezige militaire structuren in de omgeving- een klein stukje van de ondergrondse bunker zien. Toestand 1941. Na de Tweede Wereldoorlog werd de bunker tot eind jaren 1980 gebruikt door de Civiele Bescherming, vanaf 1993 overgedragen aan de Stad Gent (*collectie G. Antheunis*).

tier van de '1. Marine Funkmessabteilung' (afb. 1 en 2). Het gedeelte van het Citadelpark bij de bunker was 'Sperrgebiet' en in 1941-1942 werden er verscheidene schuilplaatsen, munitiemagazijnen en andere militaire constructies toegevoegd (afb. 3). Het door de Duitsers uitgebreide bakstenen toegangsbouw, het café-restaurant 'Chalet Suisse' en andere militaire constructies werden in september 1944 in brand gestoken (afb. 4 & 5).

In de Louis Minarddreef kan men wandelen onderdoor de in 1879-1880 samen met het park aangelegde rotsgevelven. Dat waren oorspronkelijk flankerende kazematten van het bastion 5 van de citadel uit onze Hollandse tijd. Bij de aanleg van het park werden ze uitwendig bezet met cement en natuursteen om ze te laten doorgaan voor (kunst)rotsen (afb. 6). Ze bestaan uit een centrale grote doorgang geflankeerd door twee kleine doorgangen. Deze laatste werden in 1944 ingericht en gebruikt als schuilplaats voor bombardementen.

Leopoldkazerne

De eerste troepenbezettingen van de Leopoldkazerne na de Duitse inval in 1940 waren het Pioniers Bataljon 651 die instonden voor de herstellingen aan vernielde bruggen en wegen.

Afb. 4. Twee soldaten van de 10. Kompanie Luftnachrichten von Belgien und Nord-Frankreich poseren voor de kunstmatige grotten in de Louis Minarddreef. Dit waren oorspronkelijk flankerende kazematten van het bastion 5 van de Citadel. Ze werden in 1944 ingericht als schuilplaats (*collectie G. Antheunis*).

Vanaf juni 1941 tot midden juli 1942 werd de kazerne bezet door het 22. Flieger-Ausbildungs (opleidings)-Regiment o.l.v. Oberst Wichard (afb. 7 en 8). Vrijwel elke soldaat die koos voor de Luftwaffe, kreeg nog voor hij een vliegtuig van dichtbij te zien kreeg, een militaire basisopleiding. Dit gebeurde doorgaans in een 'Flieger-Ausbildungs Regiment'. In tegenstelling tot wat nogal eens gedacht wordt, waren lang niet alle Luftwaffesoldaten voorbestemd om vliegenier te worden. Een groot deel belandde na hun kennismaking met het militaire leven in opleidingsscholen voor mecaniciens of andere specialismen zoals grondradar en luchtafweer. Op 26 juni 1941 werd het 22. Flieger Ausbildung Regiment plechtig ontvangen op het ereplein van de Gentse Leopoldkazerne. De eenheid kwam uit Warschau, maar was vanaf nu in Gent verantwoordelijk voor de basisopleiding van rekruten van de Luftwaffe. Het Regiment, inclusief staf, administratie en medische afdeling, bestond uit vier opleidingscompagnieën en één compagnie vrachtwagen-chauffeurs.

Vanaf vermoedelijk juni 1943 werd de kazerne bezet door de 2. Kompanie Marine Funkmessabteilung.

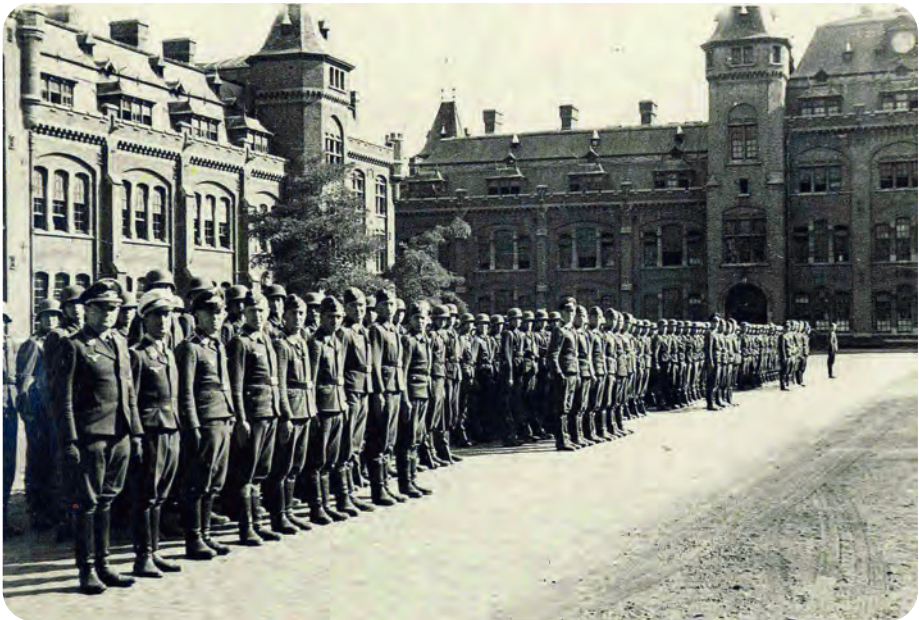
Afb. 5. Gezicht op een luchtschacht en het vernielde toegangsgebouw tot de commandobunker net vóór de restauratiewerken in 1947. (*Stad Gent – Archief Gent*)

Afb. 6. Recent gezicht vanuit hetzelfde standpunt, cf. afbeelding 4. (*G. Antheunis*)

Afb. 7. Rekruten van het 22. Flieger-Ausbildungs-Regiment in vol ornaat in de Laurent Delvauxstraat op weg naar de Leopoldkazerne (*collectie G. Antheunis*).

Afb. 8. Het 22. Flieger-Ausbildungs-Regiment, een opleidingseenheid van de Luftwaffe, opgesteld in de Leopoldkazerne (*collectie G. Antheunis*).

Afb. 9. Duidelijk genoeg in drie talen.

In een vorig nummer van Gendtsche Tydinghen (nr. 6 van 2019) verschenen twee artikels over Marie Schellinck, resp. van Eric Vermeirsch en Luc Devriese. Als schrijver van de roman Soldaat Marie (Clavis, 2018) over de historische figuur Marie Schellinck heb ik bronnen in uiteenlopende archieven uitgespit en op die manier kom ik tot heel andere conclusies.

Het eerste wat opvalt aan de vorige GT-artikels, is het hypothetische karakter ervan met woorden als: zou, vermoedelijk, geloof, onwaarschijnlijke legende, weinig waarschijnlijk, zo goed als onmogelijk, zagezegd, ons inziens is het heel goed mogelijk dat, het zou goed kunnen, laat uitschijnen.

Op p. 359 heeft men het over het jaarlijkse pensioen dat Marie Schellinck na haar uitdiensttreding van de Franse overheid kreeg, en hij vraagt zich af ‘waar men in die tijd het geld voor het pensioen van Marie Schellinck haalde, als het vandaag al zo moeilijk is om op zestig te stoppen.’ Jaarlijkse pensioenen van 700 livres werden wel degelijk toegekend aan gepensioneerde soldaten, zeker als ze zoals Marie Schellinck verwondingen hadden opgelopen. Hiervoor verwijs ik naar Charles Ouart (1936) en Jean-Paul Bertaud (1993).

Bekijken we de argumenten om de hoofdhypothese, namelijk het ‘vermoedelijk compleet gefantaseerd levensverhaal’ (p. 361), hard te maken. Citaten uit de artikels heb ik met aanhalingstekens weergegeven. De aangehaalde paginnummers verwijzen naar het artikel in GT.

1. ‘De naam van Marie Schellinck ontbreekt op de gedenkzuil van de napoleonisten op het Campo Santo in Sint-Amandsberg’ (p. 362). Hoe dat komt, is gemakkelijk te achterhalen: de oprichter van de zuil, de Association des Anciens Frères d’Armes de l’Empire Français à Gand, liet alleen namen van de sedert 1841 overleden leden op het monument aanbrengen (Van Wesemael, 1979). De oudstrijdersvereniging werd pas in 1841 opgericht. Marie Schellinck stierf in 1840.

2. Over ‘de gefantaseerde militaire carrière van de dame kon je lezen in kranten als *Le Journal de Bruxelles*’. Waarom zouden Belgische kranten zo iets verzinnen? Een verhaal over een heldin die nota bene in het foute kamp zat, die met de Franse vijand had geheuld? Er verschenen ook artikels over Marie Schellinck in de Franse pers, en die zou je nationalistisch republikeinse propaganda kunnen aanwrijven, maar welk garen had de Belgische pers bij dergelijk ‘gefantaseer’ te spinnen? De auteur geeft daar geen verklaring voor. Hij heeft ook zijn twijfels over het waarheidsgehalte van deze krantenartikels omwille van de verschijningsdatum, namelijk zo’n 50 jaar na Maries dood. Graag wijs ik hierbij op artikels over Marie Schellinck in *Journal du Département de l’Escaut* van 27 november 1812 en in *Le Propagateur, Journal d’Ypres* van 9 september 1840, Maries sterftejaar.

3. ‘Wie lag aan de basis van deze verzinsels?’ (p. 363). De auteur komt er eerlijk voor uit: ‘Hier tasten we in het duister’. Maar dan gaat er hem een lampje branden: ‘Ons inziens is het heel goed mogelijk dat Marie zelf het merendeel daarvan uit haar duim zoog om zich te tooien met een stukje roem’. Zo eenvoudig kan het zijn! Om de vrouw de schuld te geven, heb je helemaal geen bewijzen nodig. Ik heb mijn vragen over het wetenschappelijke gehalte van deze denkpiste.

4. Rond het einde van de negentiende en begin twintigste eeuw publiceerden de ‘verdienstelijke auteur Prosper Claeys en een figuur van gewicht procureur-generaal Napoleon De Pauw’ teksten over Marie Schellinck, maar ‘deden geen archiefonderzoek, ze penden te goeder trouw neer wat er in die tijd algemeen bekend was’ (p. 364). Welk bewijs heeft de auteur dat Prosper Claeys en Napoleon De Pauw klakkeloos kopieerden? Ik durf deze stelling dan ook tegen te spreken. Het Fonds Napoleon De Pauw in de Zwarte Doos staat voor een schat aan archiefmateriaal dat de magistraat gedurende zijn leven verzameld en becommentarieerd heeft. De Pauw was trouwens niet alleen een belangrijk jurist, maar ook werkend lid en later voorzitter van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis. Niet meteen iemand die je van amateurisme verdenkt. Vóór ik in de Zwarte Doos het Fonds De Pauw raadpleegde, had ik eerst naar de doopakte van Marie Schellinck gezocht. Het speurwerk in de toen nog niet gedigitaliseerde microfilms vergde veel tijd omdat niet bekend was in welke Gentse parochie Marie Schellinck geboren was en omdat bovendien de algemeen gangbare geboortedag 25 juli niet klopte. Zodra ik de doopakte had gevonden kon ik, aan de hand van de al dan niet juiste geboortedag (die bleek 6 april 1757 te zijn), de bronnen al enigszins beoordelen. ‘Verkeerd gekopieerd’ of ‘goed ingelicht’. Welnu, in de Marie Schellinck-map van Napoleon De Pauw vond ik Maries exacte geboortedag terug.

5. Ik citeer de auteur op p. 362: ‘Meer dan dubieus, gewoon fake, simpelweg vals, is een afbeelding van Marie die door de keizer himself gedecoreerd wordt.’ Wat is er dubieus, fake of vals aan een tekening van een illustrator die er zich helemaal niet op beroemde een getrouwe weergave van de afgebeelde figuur te willen geven? Lionel Royer was de vaste illustrator van de Franse krant *Le Petit Journal* en in 1894 kreeg hij de opdracht een tekening te maken bij een verhaal uit 1808. De auteur bedoelt gewoon dat het niet zeker is of het afgebeelde klopt: Marie Schellinck die de medaille van het Légion d’Honneur uit handen van Napoleon krijgt. Het verhaal van de uitreiking is wel onder andere opgetekend door Jean Alesson (1880). Napoleon was echter op het moment dat Marie uit het leger stapte – bij de mogelijke uitreiking dus – niet in Frankrijk. Kreeg ze de medaille bij een andere gelegenheid, bijvoorbeeld bij haar benoeming tot onderluitenant? Het antwoord zullen we nooit weten, het mogelijke bewijs is in de vlammen opgegaan toen het hele archief van het Légion d’Honneur tijdens de Commune van Parijs in 1871 afbrandde. Het boekje van Jean Alesson dateert van 1888, maar is gebaseerd op een eerder al gepubliceerd artikel van 1880. Het is mogelijk dat hij nog voor de brand bronnen in het archief geraadpleegd had.

6. De gevangenisstraf van drie jaar die Marie Schellinck als achttienjarige kreeg, wendt de auteur aan om haar van een fantaste tot een misdadigster te maken: ‘Een dergelijke zware straf laat uitschijnen dat ze heel wat meer op haar kerfstok had dan louter extralegale bed activiteiten. Prostitutie was verboden, maar werd niet bestraft’ (p. 366). Dit klopt niet. Marie Schellinck was minderjarig en ouderloos toen ze in 1776 voor recidiverende *deelname aan een orgie* werd opgesloten. Ook nu verwijst men minderjarigen zonder goede thuissituatie nog door naar een instelling. In de tuchthuizen van toen zaten zelfs opvallend veel jonge vrouwen, ook voor prostitutie. De achterliggende gedachte was dat men hen op jonge leeftijd nog kon heropvoeden. Voor dezelfde misstappen werden vrouwen zwaarder getaxeerd dan mannen. Straffen van drie jaar waren eerder regel dan uitzondering. (Van Waeijenberge, 1994).

De ‘opvallende dissonant in het levensverhaal’ (p. 365) was de reden voor een aanvankelijke weigering van een artikel in de Biographie Nationale. In 1910 had Napoleon De Pauw gevraagd of hij daarvoor een stuk over Marie Schellinck mocht inleveren. Het antwoord van de hoofdredacteur van de Biographie Nationale was: *Lang heb ik geweigerd u de stukken die ik bezit mede te delen: M.S. was een verlopen meid, van jongs af, vanaf 16 jaar. Ze heeft die 3 jaar tuchthuisstraf verdiend: buitengewoon schandalig gedrag. Dat haar avonturen haar loopbaan als soldaat uitleggen wil ik graag aannemen,*

met dezen verstande, dat ze in het leger een nieuw veld vond voor dat soort ondernemingen waarvan ze van haar 16de jaar af aan een treurige heldin is geweest.

De hoofdredacteur van de Biographie Nationale weerlegt in ieder geval niet dat ze soldaat was. Hij heeft alleen bedenkingen over haar motivatie. Een vooroordeel. Na het uitzitten van haar gevangenisstraf liep Marie Schellinck geen enkele nieuwe veroordeling op. Vergeten we ook niet dat haar militaire loopbaan van haar vijfendertigste tot haar eenenvijftigste levensjaar liep. Geen ideale leeftijd voor de schnabbels die de hoofdredacteur van de Biographie Nationale suggereert. Het artikel in de Biographie Nationale kwam er uiteindelijk toch.

De auteur sluit zijn artikel af met de verwijzing naar de straatnaam die Marie Schellinck in Gent kreeg. ‘Een echte straat is het niet, net zo min als Marie onderluitenant was in het leger van Napoleon. Of moeten we het zien als een eerbetoon aan de prostituees? Of als hulde aan de transgenders...’ (p. 368-369). In mijn oren klinkt dit als van een vooringenomen stem. In mijn rechte heb ik wel degelijk materiële bevestiging gevonden van het feit dat Marie Schellinck militair was in het Franse leger. Zo is haar naam als militair terug te vinden in het Documentatiecentrum van het Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis in Brussel, onder andere in hun documentatie over de ‘Association des Anciens Frères d’Armes de l’Empire Français à Gand’. Daar vond ik dat haar brevetnummer 300578 was. Maries toelating tot deze vereniging, al was die dan postuum, is een onomstotelijk bewijs van deelname als soldaat. Marketensters en wasvrouwen vind je niet in deze vereniging.

En het allerbelangrijkste: een militair dossier met staat van dienst en rang van Marie Schellinck bevindt zich sinds haar uitdiensttreding op het Ministère de la Guerre te Parijs (zie fonds Napoleon De Pauw, Zwarte Doos) en is nu terug te vinden in Service Historique de l’Armée de Terre au Château de Vincennes.

Geraadpleegde bronnen en literatuur

Alesson, Jean (1888). *Les femmes décorées de la Légion d'Honneur et les femmes militaires*, Melet, Paris.

Biographie Nationale (1911). deel XXI, p. 667-672.

Centrale Bibliotheek UGent, map Schellinck.

De Brouwer, J. (1972). *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795*. Veys, Tielt.

De Pauw, N. (1911). Une héroïne Gantoise. Marie Schellynck. Lieutenant sous la Première République et l' Empire Français. In: *Bulletijn der Maatschappij voor Geschied- en Oudheidkunde te Gent*, jg. 19, p. 342-350.

Documentatiecentrum van het Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis: documentatie over de 'Association des Anciens Frères d' Armes de l'Empire Français à Gand.

de Fourmestraux. P. (1930). *Les Napoléonistes*. Brussel, p 170-175.

Claeys, P, (1888). *Pages d'Histoire locale Gantoise*, 2de serie, Gent.

Fonds Napoleon De Pauw in de Zwarte Doos, Gent.

La Flandre liberale, 14 feb. 1899.

Forty, G. & A. (1997). *Women War Heroines*. Arms & Arbour Press, Londen.

Journal de Bruxelles, okt. 1885.

Journal du Département de l'Escaut, 27 Nov. 1812.

Le Petit Journal, Supplément Illustré, 10 sept. 1894.

Le Propagateur; Journal d'Ypres, 9 Sept. 1840 (necrologie).

Ouart, Ch. (1936). L'évolution du montant des pensions militaires rémunérant les services en France au cours d'un siècle. *Journal de la Société statistique de Paris*, vol. 77, p. 167-185.

Rijksarchief Gent: Vonnissen Geestelijk Hof; Vonnissen Schepenbank Sint-Pietersabdij, Gerechtelijke taken: geschillen 613/24 en enkwesten 613/9, 613/10.

Stad Menen, archief: overlijdensakte nummer 173 van 1840.

Tassier, S. (1934). Histoire de la Belgique sous l'occupation française de 1792 et 1793. Falk – Van Campenhout, Brussel.

Van Waeijenberge, F. (1994). *Collocatie te Gent, 1750 – 1779*. Scriptie UGent, 1994.

Van Wesemael, M. (1979). De Gentse Napoleonisten en hun buitenissige uitvaartgebruiken. In: *Ghendtsche Tydinghen*. jg. 8, p. 138-170.

Welten, J. (2015). *Antihelden. Bijzondere levens van gewone mensen uit de tijd van Napoleon*. Davidsfonds, Leuven.

KERKELIJKE CONCURRENTIE VOOR DE GENTSE BENEDICTIJNENABDIJEN (ca. 1200-1500)

Deel 2. Nieuwe stedelijke kloosters

Marc Hanson

De mannelijke en vrouwelijke cisterciënzers en de norbertijnen, beschreven in deel 1, waren vooral concurrenten van Sint-Baafs en Sint-Pieters buiten Gent en op hun traditionele terreinen: domeinbezit, nieuwe ontginningen, inpolderingen, turfwinning, enz. In dit tweede deel wordt ingegaan op concurrenten van een heel ander type: de stedelijke kloosters. Die bezaten weinig of geen gronden, basis van rijkdom in de feodale samenleving. Mede daarom werden ze bedelorden en hun leden mendicanten genoemd. Wel kregen ze niet zelden belangrijke schenkingen, al of niet bij de intrede van novicen uit rijke families.

Naast talrijke andere kwamen vooral de franciscanen, dominicanen en augustijnen de oude Merovingische abdijen beconcurreren. Al deze kloosters ontwikkelden en kwamen tot bloei in een geheel nieuwe sociale context: de steden, sterk verschillend van de rurale feodale maatschappij in de vroege middeleeuwen, toen de benedictijnenabdijen gesticht werden. Nog in de dertiende eeuw hadden alle belangrijke bedelorden een klooster op een interessante plaats in het hart van de dichtbevolkte stad Gent. We overlopen ze hier zeer kort. Aan het einde van dit tweede deeltje worden in een nabeschouwing enkele algemene besluiten geformuleerd. In een epiloog zien we hoe een reactie op gang komt: de reformatie.

Franciscanen en dominicanen

Vanaf 1226-1227 (tweede vestiging) kregen de franciscanen, als orde erkend in 1215, als eersten een stuk grond voor hun klooster vlakbij de Ketelpoort en op de uitvalsweg naar Oudenaarde en Kortrijk (afb. 1). Ze vielen onder de Sint-Niklaasparochie. Met de steun van graaf Ferrand en gravin Johanna, en na akkoord van de abt van Sint-Baafs en de pastoors van Sint-Michiels, kon-

Afb. 1. Minderbroedersklooster in 1770, nu Oud Gerechtsgebouw op de Walmeere, nu Koophandelsplein (aquareel door Aug. Van den Eynde naar schilderij van Augustin Cnudde, De Zwarte Doos, Archief Gent, Atlas Goetghebuer). Links, naast de kerk, een 'gewad' (wad): veedrenkplaats met een paaltjesafsluiting bij de Leie om dieren te verhinderen te ver in het water te gaan of zwemmend te ontsnappen. Achterin: de Schipperskapel met torentje en een miniatuur (?) zeilschip bovenop de puntgevel aan de straat. Rechts de Kuipgaten, een zwaar gebouwde en hoge stuwbrug: als brug enkel bruikbaar voor voetgangers: het brugdek komt ter hoogte van het kloosterdak. Op de voorgrond midden: een stapel bakstenen en rechts enkele zware blokken natuursteen. De Recollettenlei fungeerde blijkbaar als klein haventje voor bouwmaterialen

den ook de dominicanen in 1228 een klooster oprichten vlakbij genoemde parochiekerk in Onderbergen in de wijk Overleie. Beide kloosterstichtingen behoren daarmee tot de eerste stichtingsgolf in de Nederlanden (1225-1250), toen er bijna uitsluitend franciscaanse en dominicaanse kloosters worden opgericht. Vanuit Zuid-Frankrijk en Noord-Italië kenden zij met pauselijke steun een snelle verspreiding in de steden over heel Europa.

De franciscanen vestigden zich voornamelijk in steden met een talrijke ambachtelijke bevolking zoals Gent. Ze leefden erg sober in de geest van hun stichter Franciscus van Assisi en noemden zich minderbroeders (fratres minores), misschien wel om zich uitdrukkelijk te onderscheiden van de 'heren' (domini) benedictijnen.

De dominicanen hadden een meer intellectueel profiel en leunden dicht bij de machthebbers aan. Hun naam ontleenden ze aan hun stichter Dominicus, maar volksetymologisch werd hij afgeleid van ‘Domini canes’: (waak)honden van de Heer, mede omwille van hun reputatie als ketterbestrijders (afb. 2). Oorspronkelijk werden ze o.a. in Gent ‘wittebroers’ genoemd, maar misschien vanwege hun intellectuele status en gezag lieten ze zich liever de benaming ‘predikheren’ welgevallen. Preken was hun specialiteit (afb. 3). Ze behoorden immers tot de ‘ordo praedicatorum’, afgekort o.p. De gravinnen Johanna en Margaretha stichtten in Vlaanderen niet minder dan vijf dominicanenkloosters.

Afb. 2. Druk bijgewoonde preek in een katholieke kerk (naar Pieter Breughel de Oude, overgenomen uit Van Duyse, 1906). De gelovigen zitten hier op eenvoudige banken en zijn goed ingeduffeld tegen de kou. Het hier afgebeelde kerkinterieur is vermoedelijk geen dominicanenkerk: die waren, o.a. in Gent aan Onderbergen, éénbeukig om het volgen van de preek niet te belemmeren. Niemand kon wegdommelen achter een pilaar...

Afb. 3. Een hond bijt de hals over van een serpent (symbool van het kwade): uitbeelding van de strijd die de dominicanen (volksetymologisch Domini canes: honden van de Heer) leverden tegen de katharen (de 'zuiveren'): oorsprong van het woord ketter ... en van de dominicanen-orde zelf. Kraagsteen (begin 15de eeuw) in het lavatorium van het Gentse klooster in Onderbergen, destijds vermoedelijk beschilderd met felle kleuren (overgenomen uit Simons e.a., 1990).

Tal van andere geestelijke stichtingen

Concurrentie hoefden de oude abdijen veel minder te vrezen van de talrijke andere religieuze communauteiten die zich na 1250, nog tijdens de middeleeuwen, in of bij de stad vestigden: kartuizers (in Gent bekend als chartreusen), geschoeide en ongeschoeide karmelieten, hiëronymieten, de vooral vrouwelijke varianten van de penitenten (boetedoeners) en de begijnenbeweging: naast de bekende vrouwelijke begijnen ook bogarden, lollarden, schokkebroers- en zusters. Die werden minder gesteund door de hoge adel, waren veel armer en wedijverden niet met de benedictijnen. Daarbij voegden zich de vrouwelijke takken van iedere orde, en verder lekenbroeders en -zusters. Vooral het gebied Overleie, onderdeel van de Sint-Michielsparochie was goed bedeed (afb. 4).

Afb. 4. Deze schematische weergave van een stadsgedeelte met religieuze stichtingen geeft een idee van de dichtheid ervan binnen de stad: hier in de wijk die wellicht nog best Overleie kan genoemd worden (een in Gent niet gebruikte naam), maar die door een zeer actieve buurtgroep de naam Papegaaiwijk opgespeld kreeg (uit: De Winter & Erauw, 2017). De locatie van het minderbroederklooster op de andere Leieoever werd eraan toegevoegd (3b). De lichtere kleuren duiden de oudere stichtingen aan, met als oudste: nr. 1 Sint-Michielskerk (ca. 1000) en nr. 2 Rijke Gasthuis (1146). In de dertiende eeuw: nr. 3a dominicanen, nr. 3b franciscanen, nr. 4 begijnhof Poortakker en nr. 5 bogaarden bij de Zandpoort. In de veertiende eeuw: nr. 6 begraafbroeders (schokkebroeders, celledroeders, later alexianen), nr. 8 grauwezusters en nr. 9 zwarte zusters. In de vijftiende eeuw: nr. 10 zusters van Galilea, nr. 11 agneetklooster en nr. 12 priorij van Waarschoot.

Enkele voorbeelden. In 1269 vestigden de zakbroeders - penitenten zich vlakbij de Hooipoort. Hun klooster kende slechts een kort bestaan. Het overleefde de dertiende eeuw niet. Vóór of in 1282 kwamen de karmelieten aan te Gent. In 1287-1288 vestigden ze zich op grond van de Henegouwse abdij van Cambron, behorend tot de Sint-Michielsparochie. Zij kochten toen het land en het refugium (in dit geval geen toevluchtsoord) van die abdij in de Lange Steenstraat, waar ze hun klooster zouden uitbouwen. Hoewel van oorsprong een contemplatieve orde, waren ze in Europa vooral actief in de predicatie, het toedienen van de sacramenten en allerlei godsdienstoefeningen. De augustijnen ten slotte, vestigden zich in 1296 op de plaats waar hun klooster nu nog altijd gelegen is (afb. 5). Het behoorde eveneens tot de Sint-Michielsparochie, waarover Sint-Baafs het patronaatsrecht had. Daarom moesten de augustijnen

Afb. 5. Gentse augustijnenkerk (naar Arent van Wynendale vóór de afbraak in 1582; overgenomen uit Van Duyse, 1906). Tijdens het calvinistisch bewind (1578-1584) werden kerk en klooster nagenoeg volledig gesloopt. Vanaf 1606 werd met steun van de aartshertogen en de stad Gent een nieuwe kerk gebouwd in laatgotische stijl.

bij het overlijden van een Baafse monnik een plechtige requiemmis voor hem zingen en andere bijbehorende kerkelijke diensten verrichten. De vestiging van deze orde in de Nederlanden na 1235 viel samen met hun overschakeling van hun oorspronkelijke eremietenideaal van leven in afzondering als kluizenaars, naar het apostolaat in de steden. Prediken, de sacramenten toedienen, het geloof verspreiden, onderricht geven hoorden daarbij. Studie en gebed bleven echter belangrijk.

Concurrentie

Waarom waren de in Gent sterk aanwezige bedelorden serieuze concurrenten van Sint-Baafs en Sint-Pieters? Waarom hebben ze de oude abdijen pijn gedaan? We zetten enkele belangrijke verklaringen op een rij.

De keuze van Franciscus en Dominicus betekende een radicale omvorming van het kloosterconcept: van het platteland naar de snelgroeïende steden, van naar binnen gekeerd, contemplatief en afgesloten naar een actieve betrokkenheid bij de samenleving. De mendicanten hadden bijgevolg een veel directer contact met alle lagen van de Gentse bevolking, die hen respecteerden. Bekende steenrijke families hadden zelfs een bijzondere band met één van de nieuwe kloosters, bijvoorbeeld de Borluuts met de augustijnen. Die lokale vermogenden waren bereid een deel van hun kapitaal aan de nieuwe kloosters te schenken. Zij verbonden het zielenheil van hun familie met het klooster dat ze begunstigde. De paters gedachten hen in hun gebeden, ze leidden hun begravenissen en voerden de diensten uit voor hun nagedachtenis. Maar ook minder goeie stadsbewoners steunden de bedelorden met eten, kleren en offergaven. Al die kleine en grote bijdragen gingen dus niet meer naar de twee gevestigde benedictijnenabdijen, die hun inkomsten zagen teruglopen.

Organisatie, activiteit en spiritualiteit

Het kloosterleven van de bedelorden, vooral van de franciscanen en dominicanen was gericht op de authentieke navolging van Christus' armoede en nederigheid, op het helpen van de zwakkeren in de stad. Hun kloosters en kerken zouden geen hoge torens noch indrukwekkende architecturale vormen krijgen. Hun inkomsten zouden ze niet halen uit uitgestrekt grondbezit en renten, maar uit meestal bescheiden aalmoezen. Ze namen de door de rijkdom en glorie van de oude abdijen besmette benamingen 'abdij' en 'abt' niet over en kozen voor het bescheidener 'klooster' (claustrum: afgesloten complex) en 'prior' (eerste in rang) of 'gardiaan' (bewaker, behoeder). Hun levenswijze maakte indruk op heel wat (arme) stedelingen, die het contrast zagen met Sint-

Baafs en Sint-Pieters. Broederschappen van leken die hun strenge levenswijze navolgden, zelfs tot in imitatie van hun kleding toe, zochten bij franciscanen en dominicanen geestelijke begeleiding om hun geloof te verdiepen. De keerzijde hiervan was de kerkelijke bevoogding van de stadsbewoners. De mendicanten waakten er militant over dat de gelovigen hun godsdienstige verplichtingen nakwamen.

Via hun pastorale activiteiten waren de paters van de bedelorden nauw betrokken bij de stedelijke samenleving. Zeer belangrijk in dit werk was hun prediking, gesteund op een degelijke, niet zelden universitaire opleiding. In de Sint-Baafs- en Sint-Pietersabdij stond men veel te lang huiverig tegenover universitaire studies. Juist omwille van de prediking was de beheersing van de volkstaal een essentiële vereiste voor de bedelbroeders, terwijl sommige benedictijnse abten en monniken onvoldoende kennis van het Middelnederlands hadden. Zo volgde de indeling van de custodie (groepering, bestuurlijke indeling) van de franciscanen de taalgrens, niet de politieke grenzen. In het begin van de veertiende eeuw maakte de augustijnenorde haar kloosters in Gent, Brugge en Ieper los uit de Franse provincie om ze te doen aansluiten bij de Keulse. Predikanten van de bedelorden werden zelfs geregeld gevraagd om te preken in de parochiekerk van het Sint-Baafsdorp. Ook in het toedienen van de sacramenten waren de bedelmonniken zeer actief. Dat zorgde niet alleen voor extra inkomsten, maar ook voor betwistingen met bv. Sint-Baafs, vooral betreffende de begrafenisrechten. Ook hier liep de abdij inkomsten mis.

Rome zelf erkende zonder meer het buitengewone belang van de bedelorden voor de Kerk. Door hun radicaal evangelisch optreden en hun geloofwaardigheid hebben zij, en niet de oude abdijen, de bevolking kunnen behouden voor het Roomse geloof. Voor het eerst hebben zij ook een verdieping van de geloofsbeleving teweeggebracht. Ze schonken immers meer aandacht aan prediking en naastenliefde dan aan eindeloze rituelen.

Voor de Gentenaars betekenden de stadskloosters een erkenning van hun eigenheid, zeker ook omdat de mendicanten de taal van het volk spraken en zich vestigden in de volkswijken. Daar konden ze dagelijks de naastenliefde beoefenen tegenover de vele armen en behoeftigen. Die erkenning leidde tot een groot vertrouwen in de bedelmonniken. Zo belastte het stadsbestuur de franciscanen met het bewaren van belangrijke charters in tijd van nood.

In de twee oude abdijen bleef de invloed van hoog adellijke geslachten, zeker ook die van de vorsten, sterk voelbaar. Jongere telgen die niet of nauwelijks konden delen in de erfenis moesten hun status zien op te houden door het

avontuur op te zoeken of te kiezen voor hoge kerkelijke ambten met daaraan verbonden, liefst zoveel mogelijk inkomsten. Dit leidde tot allerlei misbruiken en wantoestanden, die door heel wat hardwerkende burgers vooral mondeling, maar ook wel eens schriftelijk werden gehekeld. Zo bevat het welbekende Reinaertepos bijtende spot op het geestelijk/kerkelijk gezag, maar er valt geen onvertogen woord over de nieuwe kloosters.

Bij jonge (Gentse) mannen en vrouwen, die zich geroepen voelden tot de geestelijke staat of die er om andere redenen naar uitkeken, was de aantrekkingskracht van de nieuwe kloosters in de stad veel groter dan die van de twee oude abdijen. De spirituele bloedarmoede van Sint-Baafs en Sint-Pieters en hun gebrek aan morele autoriteit staken schril af tegen het religieus enthousiasme van de nieuwe instellingen. Zelfs nadat de bevlogenheid van de eerste decennia na de vestiging enigszins vervluchtigd was, stonden er telkens nieuwe bezielers op om de boodschap van de stichters met vuur uit te dragen. Het verbaast bijgevolg niet dat de kloosterbevolking snel aangroeide en dat er vanuit eerdere vestigingen snel nieuwe kwamen, die op hun beurt weer broeders uitzonden om elders kloosters te stichten. Zo stichtten de dominicanen van Gent al in 1234 een klooster in Brugge.

Geleerde en prominente ordeleden

Voor de mendicantenkloosters gold normaal een minimum van twaalf broeders onder de leiding van een overste. In zijn baanbrekende studie over de bedelorden in Vlaanderen uit 1987 komt Walter Simons voor 1297 tot volgende aantallen in de Gentse kloosters: dominicanen (49), franciscanen (44), karmelieten (22), augustijnen (17) en zakbroeders (12). De kloosters telden binnen hun muren ook nog enkele lekenbroeders die meestal allerlei handenarbeid verrichtten. Vooral de Gentse franciscanen en dominicanen rekruteerden ook in belangrijke mate bij de stedelijke topklasse, vroeger de kweekvijver voor de oude abdijen. Deze vaststelling heeft ook te maken met de (dure) scholing die vereist was voor bepaalde functies als prior, lector, sacrista, novicenmeester, bibliothecaris enz. Ook bij de lagere sociale klassen rekruteerden de kloosters (veel) meer dan de benedictijnen. In haar laatste jaren telde de Sint-Baafsabdij doorlopend minder dan twintig monniken en ook in de tijd daarvoor kwam ze meestal niet verder dan die orde van grootte.

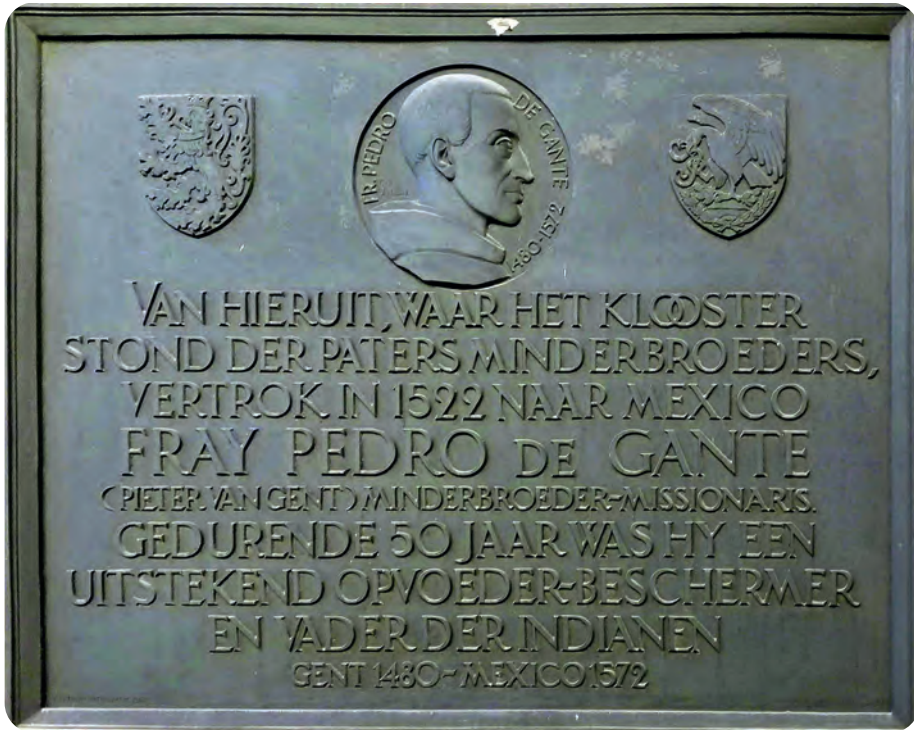
Vooral de (Gentse) dominicanen en franciscanen hebben zich onderscheiden als nieuwsgierige geleerden, adviseurs van vorsten en hoge kerkelijke gezagsdragers, bemiddelaars en zelfs ontdekkingsreizigers. Ook in deze hoedanigheden werden ze concurrenten van de benedictijnen. De Gentse franciscanen-

monnik Volker Borluut, een jongere zoon van de in 1286 overleden Gentse schepen Gerelm, trad duidelijk op de voorgrond door zijn eminente diplomatieke talenten. In 1278 verdedigde hij voor de pauselijke curie zijn klooster in een proces tegen de Sint-Pietersabdij. Vanaf 1286 stond hij aan het hoofd van de Vlaamse minderbroeders, en enkele jaren later werd hij regelmatig gesignaleerd in de grafelijke entourage. Daar trad hij op als biechtvader van de gravin en werden hem ook delicate politieke opdrachten toevertrouwd. In het Gentse klooster heerste een hoogstaand intellectueel klimaat. De Latijnse taalvaardigheid werd er ingeoefend door middel van handboeken die de minderbroeders zelf hadden samengesteld. Volker liet zich bij voorkeur in het Latijn aanspreken: Fulco. Een eeuw later, in december 1378, verzocht graaf Lodewijk van Male de vertegenwoordigers van de Vlaamse clerus om te onderzoeken wie de wettige paus was. Het valt op dat de twee belangrijke meerdaagse vergaderingen hierover niet plaatsvonden in één van de benedictijnenabdijen, maar in de refter van de Gentse dominicanen.

Voor de voorbereiding van hun preken en hun studiewerk beschikten de meeste Gentse bedelorden al gauw over een uitgebreide bibliotheek. Toen de augustijnenbroeders op 21 juni 1398 een inventaris van hun bibliotheek opmaakten, werden maar liefst 83 handschriften geteld. Daarnaast hadden sommige kloosterlingen nog eigen boeken. Boven een kloostergang langs de kant Onderbergen konden ook de dominicanen vanaf 1473 een bibliotheek bouwen dankzij de vrijgevigheid van de bibliofile Margaretha van York, de derde echtgenote van de Bourgondische hertog Karel de Stoute. Zij legde de eerste steen. Tijdens de Beeldenstorm van 22-23 augustus 1566 werden de meeste leerboeken, samen met de liturgische, grotendeels vernield. In Gent kieperden de stormers het kostbare boekenbezit in de Leie.

In de zestiende eeuw vertrok de broeder Pedro de Gante vanuit het Gentse klooster van de minderbroeders naar de Azteken in Mexico. Een gedenksteen aan het oude Gerechtshof en een standbeeld op het Fratersplein herinneren daaraan (afb. 6 en 7). Verscheidene nieuwsgierige geleerden en ontdekkingsreizigers, dominicanen en franciscanen uit de Lage Landen, waren hem al veel eerder voorgegaan. De dominicaan Willem van Moerkerke (ca. 1215-1286) trok als missionaris naar de Griekssprekende landen en verwierf de titel van aartsbisschop van Korinthe. Hij behoorde tot de eerste ontdekkers, commentatoren en vertalers van teksten van Aristoteles. De franciscaan Willem van Rubroek ondernam nog voor Marco Polo in 1253 de lange tocht naar Mongolië en liet daarvan een reisverhaal na. Het getuigt van scherpe waarnemingsgeest en kritische ingesteldheid tegenover de traditionele bronnen uit de Oudheid.

Afb. 6. Pedro da Gante. Gedenkplaat aan het Oud Gerechtsgebouw (foto 2019). De tekst: 'Van hieruit, waar het klooster der minderbroeders stond, vertrok in 1522 naar Mexico fray (broeder) Pedro da Gante, Pieter van Gent, minderbroeder missionaris. Gedurende vijftig jaar was hij een uitstekend opvoeder en vader der indianen. Gent 1480 - Mexico City 1572'. In werkelijkheid werd hij in Idegem bij Geraardsbergen geboren.

Nabeschuwing

Vanaf de dertiende eeuw werkten de Vlaamse graven (vooral gravinnen), enkele edelen en sommige heel rijke Gentse families liever samen met de nieuwe, dynamische en innovatieve orden dan met de twee oude Gentse benedictijnenabdijen. Net toen die een financiële en spirituele dip doormaakten, waren cisterciënzers (M/V) en norbertijnen beschreven in deel 1 op vele traditionele terreinen van de 'zwarte monniken' (benedictijnen) actief. Op die manier waren zij, bewust of onbewust, direct of indirect, in een belangrijk deel van Vlaanderen concurrenten voor Sint-Baafs en Sint-Pieters op vlak van ontginning, inpolderingen, schapenteelt, turfwinning en parochiestichtingen. Verscheidene cisterciënzerabdijen (M/V) in Vlaanderen waren zelfs medepioniers in de productie, de verwerking en de export van baksteen en dakpannen.

Afb. 7. Pedro da Gante. Kopie op het Fratersplein van het standbeeld door het provinciebestuur van Oost-Vlaanderen in 1975 geschonken aan Mexico-City. Werk van beeldhouwer Albert De Smedt uit Sint-Niklaas en bronsgieterij Vindevogel, Zwijnaarde (foto 2019). De naam van het pleintje refereert naar de broeders van de ‘derde orde van Franciscus’ die daar in de middeleeuwen verbleven.

Op dit terrein waren beide oude Gentse abdijen slechts volgers. De bedelorden, onderwerp van dit tweede en laatste deel, waren vooral concurrenten in de stad zelf door hun nieuwe vormen van apostolaat, waardoor ze veel dichter bij het volk stonden. Op die manier wonnen ze het vertrouwen van verschillende bevolkingslagen van arm tot (zeer) rijk. Zo hebben ze de twee traditionele abdijen zeker pijn gedaan op vlak van rekrutering van novicen (ze kregen meer en betere instroom) en op financieel vlak. Een belangrijk deel van de kleine en grote giften vloeyde nu in de richting van de nieuwe Gentse (bedel)orden. Sint-Baafs en Sint-Pieters hebben dit goed gevoeld in hun portemonnee.

De relatieve neergang van deze in wezen feodale religieuze instellingen met heren en lijfeigenen viel samen met de op-

komst van de steden. Eenvoudig gesteld: het stijgend belang van handel en nijverheid ging samen met een relatieve stagnatie van de rurale samenleving waarin de in oorsprong Merovingische abdijen functioneerden. De heren (domini) benedictijnen bleven wel bestaan en ze dragen tot op heden de titel Dom (dominus). De nauwelijks minder feodale, maar wel beter georganiseerde cisterciënzers en norbertijnen hielden beter stand. De stedelijke kloosters van franciscanen, dominicanen en andere, namen echter religieus en intellectueel gezien het voortouw.

Epiloog

In de zestiende eeuw vond er een belangrijke verschuiving plaats in de relatie tussen de twee benedictijnenabdijen en de nieuwe orden in Gent. Van concurrenten werden ze nu vooral bondgenoten in de strijd tegen de Reformatie in

de Arteveldestad en in Vlaanderen. Dit bondgenootschap werd wellicht vergemakkelijkt omdat ook bij de cisterciënzers en de bedelmonniken de strenge navolging van Christus en de armoede ondertussen naar de achtergrond waren verschoven. Hun ruime kloosters en kerken, rijkelijk gedecoreerd met kostbare kunstwerken, getuigden nu van rijkdom in plaats van soberheid. Al sinds hun oprichting waren de kloosters vrijgesteld van (verbruiks)belastingen op bijvoorbeeld brood en bier, twee belangrijke bestanddelen van het volksvoedsel. Terecht, maar tevergeefs, kwamen de arme 'krijters' (in Gent 'cresers') in verscheidene steden hiertegen in opstand.

In plaats van de bedelbroeders op handen te dragen of te respecteren, keerde een deel van de stadsbevolking zich nu tegen hen. Sommigen wilden zich eindelijk bevrijden uit hun paternalistische religieuze keurslijf. Anderen sympathiseerden met diegenen die de moed hadden op te komen voor hun (nieuw) geloof en daarom door de bedelmonniken, vooral de dominicanen, werden gezocht, opgespoord en vervolgd. De aanhangers zelf van het nieuwe geloof zagen hen als onverdraagzame vervolgers, die zij vereenzelvigden met de oude Kerk en al haar wantoestanden en misbruiken. Veel van die frustraties hebben in de Beeldenstorm van 1566 en tijdens de Calvinistische Republiek een uitweg gevonden.

Met dank aan Luc Devriese voor zijn suggesties bij de eerste versie van deze bijdrage en aan Frederik Vanderstraeten voor zijn bewerking van de afbeeldingen.

Geraadpleegde literatuur

Zie ook de algemene werken in de lijst bij deel 1

Blockmans, W. (1987). *Een middeleeuwse vendetta. Gent 1300*, De Haan, Houten.

Blockmans, W. (2010). *Metropolen aan de Noordzee. De geschiedenis van Nederland, 1100-1600*, Bert Bakker, Amsterdam.

De Ridder, J. (1989). Pieter van Gent alias Pedro da Gante (1480?-1572). In: *Handelingen van de Maatschappij voor Oudheidkunde en Geschiedenis te Gent*, deel 39, p. 149-172.

De Winter, R., Erauw, K., 2017, *De Papegaaiwijk in Gent. Spiegel van 800 jaar religieus leven*, Gent, De Papegay vzw, pp. 260.

Grootaers, W. (red.) (1996). *Zeven eeuwen Augustijnen. Een kloostergemeenschap schrijft geschiedenis*, Snoeck-Ducaju, Gent.

Haemers, J. (2018). De opmerkelijke speech van Iwein van Aalst. In: *Wereldgeschiedenis van Vlaanderen*, Polis, Kalmthout, p. 89-94.

Melville, G. (2012). *Die Welt der Mittelalterlichen Klöster. Geschichte und Lebensformen*, C.H. Beck, München.

Simons, W. (1987). Stad en apostolaat. De vestiging van de bedelorden in het graafschap Vlaanderen (ca. 1225 – ca. 1350). In: *Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België*, Klasse der letteren, Brussel, jg. 49, nr. 121.

Simons, W., Bral, G.J., Caudron, J., Bockstaele, J. (1990). Het Pand. *Acht eeuwen geschiedenis van het oud dominicanenklooster te Gent*, Lannoo, Tielt, pp. 243.

Van Duyse, H. (1906). *Troubles religieux en Flandre et dans les Pays-Bas au XVIIe siècle*. Journal autographe de Marc Van Vaernewyck, N. Heins, Gent.

Maak reclame voor GT!

*Ghendtsche Tydinghen is veel te weinig bekend.
Zelfs mensen die zich bijzonder interesseren aan onze
stad weten dikwijls niet dat dit tijdschrift bestaat...
En nochtans: voor wie een woordje wil meepraten over
de Gentse geschiedenis is GT een absolute must.*

Mond tot mond reclame is de beste publiciteit!

GENT EN HANDELDRIJVEND VLAANDEREN IN 1495

Gezien door geograaf Hiëronymus Münzer Reisverslag (uittreksel)

Vertaald en becommentarieerd door Herbert De Vleeschouwer

In deze kleine reeks over het oude Gent en Vlaanderen beschreven in reisverslagen, is een uittreksel uit een tekst van de humanistische auteur en geograaf Hiëronimus Münzer aan de beurt. Veel meer dan Antonio de Beatis (zie GT, 2019 nr. 6) heeft hij oog voor materiële en economische factoren zoals bodemgesteldheid, waterlopen en handelsbetrekkingen. Voor de politieke houding van Gent en Brugge in conflict met de autoritaire Maximiliaan van Oostenrijk, kan hij geen begrip opbrengen. Hij is van mening dat deze steden door hun weelde voortvarend worden en zichzelf in de vernieling drijven. Münzer is vol lof voor de vele kerken met hun kunstwerken, waarbij uiteraard het wonderbaarlijke Lam Gods ook bij hem aan de top komt te staan.

Hieronymus Münzer of Monetarius (1437 in Feldkirch-1508 in Nürenberg) was een Renaissance humanist, arts en geograaf. In 1483 vluchtte hij voor de pest naar Italië, werd er rijk en gebruikte zijn geld om een bibliotheek aan te leggen. Hij kocht talrijke boeken in Rome, Napels en Milaan. Als geograaf vervaardigde Münzer één van de eerste gedrukte kaarten van Duitsland voor de Nürenbergse Kroniek (1493) van zijn vriend Hartmann Schedel.

Tot in de Azoren

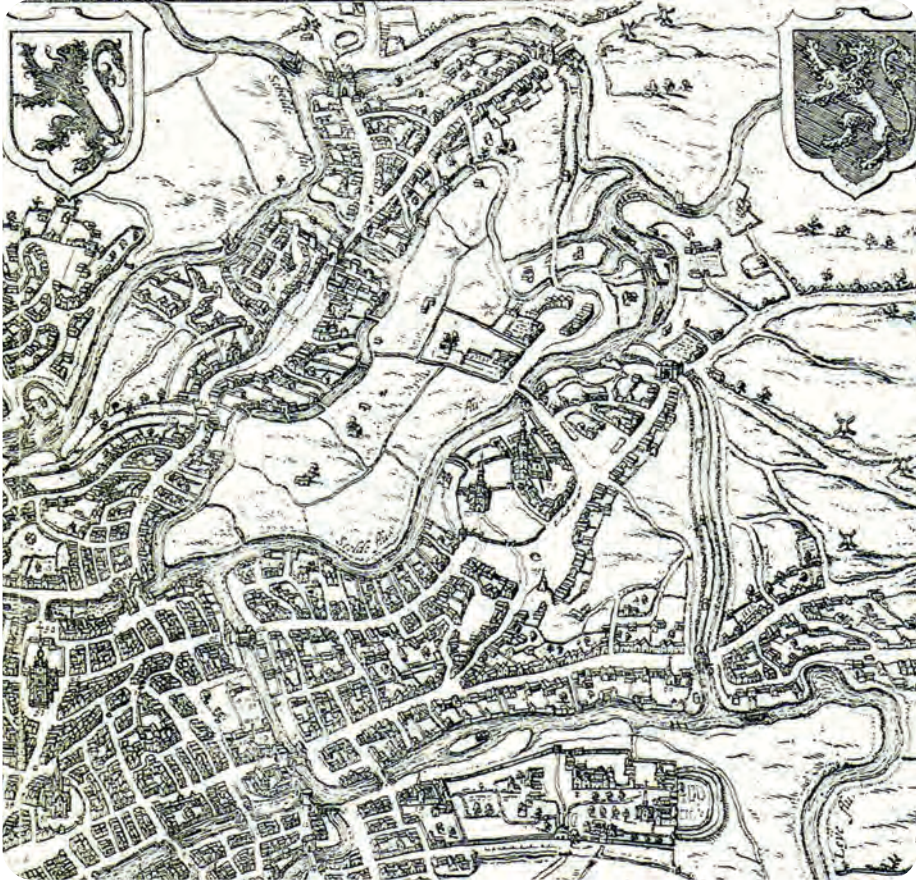
In 1494-1495 ondernam Münzer een langere trip door West-Europa, waarbij hij in Vlaanderen onder andere Gent aandeed. Hij schreef en publiceerde een verslag daarvan in het Latijn. Sommige onderdelen van zijn relaas betreffen verafgelegen gebieden die met Vlaanderen in betrekking stonden. Zo was hij tijdens zijn verblijf in Lissabon gehuisvest in de woning van Josse van Huerter, een Brugse edele, kapitein en gouverneur van de Azoreneilanden Fayal en Pico. Münzer bezocht ze en vermeldt in 1494 dat er op die eilanden 1500 mensen wonen, die uit Vlaanderen afkomstig zijn.

Ook de handelsbetrekkingen met Spanje trekken zijn aandacht. Hij geeft aan dat Galicië ijzer levert aan Vlaanderen. In Alicante stelt hij vast dat er ook Vlaamse schepen aangemeerd liggen. Grote hoeveelheden zoete amandelen, rozijnen en wijn worden van daaruit naar onze streken verscheept. Een heuvel aan de zeezijde van Alicante was rijk aan een fijn mineraal zout waaruit aluin of ‘soude d’alicante’ gehaald werd. Dat werd door ambachtslui en kunstenaars gebruikt om kleuren vast te zetten in textiel en voor het bewerken van fijn leder. Barcelona was het centrum van de handel in aluin uit de Magreb. Genua vervulde dezelfde functie voor Klein-Azie, Venetië voor Egypte. Het meeste daarvan werd zichtbaar in goed verdedigbare Genuese vaartuigen naar Vlaanderen verscheept.

Gent: geografisch en economisch

Over Gent kan rechtstreeks uit een hoofdstuk geciteerd worden dat als titel draagt ‘Over de zeer grootse stad Ganda, over het algemeen Gent geheten’. 26 maart (1495). We verlaten Brugge en reizen door aangename meersen en velden tot we de grote stad Gent bereiken, de hoofstad van heel Vlaanderen. We beklimmen de hoge toren van de stadshal in het centrum en zien hoe uitgestrekt deze stad is. De bebouwing verbindt als grote spaken het aanzienlijke centrum met het bebouwde buitengebied: de voorsteden bij de poorten. Zelfs in het midden van de stad zijn er open gebieden en goede meersen. Een groot veld ligt rond de stad tegen de omwalling. Hierop ziet men windmolens aan het werk. De stad is niet kleiner dan Parijs in oppervlak, maar is niet zo vol gebouwd. Er zijn brede en mooie straten en grote huizen met binnenpleintjes en tuintjes.

Ten gevolge van oorlogen is Gent nu sterk in verval en zijn vele huizen niet bewoond. Maar in andere opzichten is de stad mooi, goed gebouwd en sterk. Er zijn vele poorten. Wanneer het water rond de omwalling afgedamd wordt, vloeit het rond de hele stad. De bewoners kunnen een uitgestrekt gebied rondom doen overstromen in welgeteld drie uren, zodat hun stad een eiland wordt. Daarom wordt Gent beschouwd als een zeer goed versterkte stad. Vier rivieren ontmoeten elkaar hier, waarvan er twee beter bekend zijn: de Scaldis, die ze hier de ‘Schel’ noemen en die vanuit Doornik naar Gent vloeit. De tweede rivier is de Leie, die vanuit Artesië tot hier stroomt. Die rivier is moerassig en breed. De twee waterlopen vloeien samen net buiten de muren van de stad. Ze kunnen van elkaar onderscheiden worden doordat het water van de éne helderder is dan dat van de andere. In grote schepen wordt graan aangevoerd vanuit Picardië en Artesië, ook hout en andere waren.

Afb. 1. Dit detail uit de kaart van een nagetekende versie van de kaart van Braun en Hogenberg (1576) geeft een goed idee van het perifere Gentse stratenpatroon, zoals dat door Münzer geobserveerd en beschreven werd: duidelijk herkenbare lintbebouwing waartussen nog grote ruimten open blijven.

Boven: de bebouwing rond de Brabantdam en de Vijfwindgaten die verderop splitst naar de Keizer- en de Sint-Lievenspoort toe.

Midden: de bebouwing rond de Sint-Pietersabdij, eindigend bij de Heuvelpoort.

Onder: de eveneens langwerpige agglomeratie bij de Leie die zich uitstrekt tot een heel eind voorbij de Kortrijksepoort.

De mensen van Gent leven voornamelijk van handel onder elkaar, omdat de meesten ambachtslieden zijn. Ze voeden zich met de opbrengst van hun, weliswaar, eerder kleine velden en met wat ze vissen uit zeeën en rivieren. Ze slagen erin te overleven dankzij hun spaarzaamheid, want het zijn zeer sobere mensen.

Afb. 2. Het Rabot, een waterpoort die door de Gentenaars overgroot geconcipieerd en gebouwd werd als zegemonument om hun overwinning in 1488 op Rooms koning Maximilaan en diens vader Rooms keizer Frederik te herdenken. Dat moet trouwe onderdaan Münzer wel geërgerd hebben. Wist hij ervan? Hij zwijgt er over.
Hier een litho te dateren rond 1830.

Bestuur

De belangrijkste inkomsten van de stad zijn belastingen op wijn, graan en bier. Het stadsbestuur heft een taks op wijn van een kwart van de waarde en een tiende op het graan en het bier. Ik zeg niets over andere, kleinere heffingen. De Gentenaars worden geregeerd door drie groeperingen: de poorterij, de wol (laken) bewerkers en de verenigde overige ambachtlieden. Ze volgen eender welke van de drie die de overhand heeft. Hierdoor is hun stadsregering verdorven en onstabiel. Dit regime bezorgde hen jarenlang sterke achteruitgang in weelde en macht. Want de wol (laken) bewerkers en de ambachtlieden zijn hardnekkige groepen, die zich enkel bekommeren om het heden en niet de toekomst. Het ontbreekt hen vaak aan beoordelingsvermogen. Ze nemen verkeerde beslissingen gebaseerd op hun passies en oplopend gemoed. Ze zijn sterk verzwakt in de oorlog die hun overkwam als gevolg van de gevangenneming van de Roomse koning (Maximiliaan van Oostenrijk). Ik denk dat nauwelijks de helft van Gent eigenlijk bewoond is.

Kerken en Lam Gods retabel

Er zijn twee grote abdijen, Sint Pieters en Sint Baafs. Alle orden van bedelmonniken hebben een Gentse vestiging. Onder de vele kerken zijn de voorname Sint-Jacob, Sint-Niklaas en Sint-Jan (nu Sint-Baafs). Deze drie kerken zijn mooi, uitgebreid gedecoreerd en groot. Sint-Jacob ligt in het centrum tussen een plein dat gebruikt wordt voor de verkoop van dieren en gevogelte (de latere Vlasmarkt en aangrenzende pleintjes) en een tweede plein dat zeer groot is (de Vrijdagmarkt) voor andere koopwaar. Er waren markten aan de gang terwijl we er waren en we zagen zulke grote hoeveelheden geweven materiaal, linnen, garens, wol en laken, dat het me leek dat die koopwaar een groot deel van het linnen en de wol van heel Duitsland kon vertegenwoordigen.

Van het geschilderde altaarstuk in de kerk van Sint-Jan de Doper kan ik me moeilijk inbeelden dat er een gelijke kan gevonden worden in de hele wereld. Bovenaan is God in Majesteit weergegeven, met aan Zijn rechterhand de Gezegende Maagd, en aan Zijn linkerzijde Johannes De Doper (...) De (talrijke andere) figuren zijn allen zo miraculeus goed en kunstig geschilderd dat men hier niet enkel geconfronteerd wordt met zo maar een schilderij, maar met de hele kunst van het schilderen. Alle beelden lijken levend. Toen de meesterschilder zijn werk af had, werd hem 600 kronen betaald bovenop de overeengekomen prijs. Wanneer andere grote schilders zouden proberen dit werk te imiteren, dan zal dat een miserabel en smakeloos resultaat geven. Hoe won-

derbaarlijk is de weergave van Adam en Eva. Alles schijnt levend, elk lidmaat is perfect voorgesteld. De meester die dit schilderij maakte, werd begraven voor het altaar (zie echter de ‘Bespreking’ hieronder).

Bespreking

Hieronimus Münzer lijkt veel meer dan Antonio de Beatis (GT 2019 nr. 6) een man van de wereld, met aandacht voor handel, economie, bestuur en kunst, onderwerpen waarover de Beatis relatief weinig zegt. Beiden beginnen hun bezoek aan bijna elke stad met de beklimming van een toren. Daarboven vinden ze stof voor een beknopte geografische beschrijving. De rivieren worden besproken, ook hun bevaarbaarheid. Bij voorkeur wordt er gereisd langs de rivieren en kanalen. Over Vlaamse gebruiken vertelt Münzer vooral in het verslag van zijn bezoek aan Brugge.

De auteur - geograaf geeft een rake beschrijving van het radiale stratenpatroon van Gent, als spaken van een wiel, wijd uitzwermend vanuit het centrum. Hoewel hij de stadsverdediging gebaseerd op inundatie goed doorheeft, zag hij blijkbaar toch niet in waarom grote delen binnen de stadsvesten onbebouwd bleven en waarom de buiten het centrum grotendeels op damstraten gebouwde stad zo groot moest zijn, of kon zijn. Met de ‘velden’ buiten de stadsmuren bedoelde Münzer vermoedelijk de niet inundeerbare hoger gelegen terreinen, onder meer de Muide met zijn molens.

Het valt op dat onze Duitse auteur het zelfs in Gent heeft over de gevangenneming van Maximiliaan I in 1488, wat hij uiteraard ook doet als hij Brugge bezoekt, de stad waar het effectief gebeurde. Gezien hij een onderdaan van het Roomse Rijk was, valt het best te begrijpen dat deze gijzeling ‘tussen kruidnagel en kaneel’, zoals Bart Vanloo het zo treffend stelt, hem lijkt te ergeren. Voor de niet autocratische bestuursvorm van Gent onder het ‘regime van de drie leden’ (poorterij, weverij, overige ambachten), aangevuld met de ‘collatie’, een soort volksraadpleging in noodsituaties, kon hij geen begrip opbrengen. Een dergelijk regime was, naar zijn mening, corrupt en leidde tot oorlog en armoede. De redenen die Brugge en Gent tot opstand brachten tegen Maximiliaan (afb. 2), lijken hem totaal te ontgaan. Zo komt Münzer tot een eigen verklaring van het onheil: uit de grote weelde van heel Vlaanderen volgden vele slechte zaken, zoals opstand en oorlog.

Het Lam Gods heeft duidelijk indruk gemaakt, zoals nog steeds. Hubert van Eyck, die het stuk aanving, stierf in Gent en werd inderdaad begraven in de Sint-Janskerk, zoals Münzer stelt. Zijn grafsteen (afb. 3) is nu te zien in het

Historische Steenmuseum van de Sint-Baafsabdij. De Duitse bezoeker werd blijkbaar niet ingelicht over het feit dat Hubrecht stierf voor het werk af was.

Afb. 3. De door Münzer vermelde grafsteen van Hubert van Eyck, bewaard in het Steenmuseum van de Sint-Baafsabdij, zoals weergegeven door Armand Heins op een blad van de 'Inventaire archéologique de Gand' (30 januari 1898). De commentaar opge- maakt door Alfons Van Werveke bevat een lang graf- schrift waarvan de tekst in de jaren 1500 genoteerd werd door Marcus van Vaernewyck. We lezen als belangrijkste typische passage: 'Hubrecht van Eyck was ick ghenant. Nu spyse der wormen, voormaels bekant in schilderye zeer hoghe gheert. Kort na was iet in niete verkeert.'

Zoals bekend werd het vol- tooid door zijn jongere broer Jan die overwegend in Brugge verbleef. De commentaar van Münzer was en is nog steeds een belangrijke informatiebron voor latere beschrijvingen, o.a. via Wikipedia te lezen.

Vertalingen

Opgemerkt moet worden dat hierboven geen letterlijke ver- taling weergegeven is van het origineel. De tussentiteltjes zijn van eigen makelij. Enkele verklarende woorden staan tussen haakjes. De Latijnse tekst werd vertaald in het Engels als *Doctor Hieronymus Münzer's 'Itinerary (1494 and 1495) and Discovery of Guinea* en voorzien van heel gedetailleerde noten en refe- renties door James Firth, London, 2014. Ook Franse en Duitse vertalingen werden ge- publiceerd, zij het soms enkel fragmentarisch.

GRAFMONUMENT JAN SAMIJN

DOOR BENTOS
(ACHILLES DE MARTELAERE),
WESTERBEGRAAFPLAATS

Jean Bourgeois

Een van de meest opvallende grafmonumenten op de Westerbegraafplaats is ongetwijfeld dat van Jan Samijn (1869-1933). Het werd ontworpen en gerealiseerd in 1934 door Achilles De Maertelaere (Bentos, Gent 1882-1964). Jan Samijn was een sterk geapprecieerde vakbondsleider die de rechten van de textielarbeiders in Gent verdedigde. Hij schreef o.a. *De Geschiedenis der Socialistische Vakvereniging van de Vlasbewerkers en bewerksters* (Gent, Volksdrukkerij, 1925).

Jan Samijn

Het monument beeldt een allegorie van de textielarbeid af: een vrouw die een vaandel draagt en een gehurkte textielarbeidster bij de hand neemt. Op de voorgrond onderaan is een bronzen versie te zien van het bekendste schilderij van De Maertelaere ‘De klok slaat 5 ure!’, een felle aanklacht tegen kinderarbeid. Bovenaan op de achtergrond prijkt een halfverheven profielportret van Jan Samijn zelf. Het werk werd gegoten in de bronsgieterij Vindevogel, Zwijnaarde (zie <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/personen/7125>), en is te vinden op Plein ACKE, rij 15, nr. 7. Een foto bleef bewaard van Achilles De Maertelaere in zijn atelier werkend aan een ontwerp van dit monument.

De Gentse Westerbegraafplaats in Gent heeft een bewogen ontstaansgeschiedenis gekend. In de tweede helft van de 19de eeuw besliste het stadsbestuur dat ook niet-katholieken (protestanten, joden, vrijzinnigen) daar mochten begraven worden. De begraafplaats was niet ‘gewijd’, wat stuitte op sterk verzet

Grafmonument Achilles De Maertelaere.

van de toenmalige kerkautoriteiten. Ze kreeg de bijnaam Geuzenkerkhof. Er liggen tal van belangrijke Gentse figuren begraven, politici, kunstenaars, enz. Vandaag is het kerkhof geklasseerd als monument, wegens de vele zeer mooie dodengedenktekens.

Achilles De Maertelaere in zijn atelier.

Zie <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/126562>.

Geïnteresseerd in het werk van Achilles De Maertelaere - Bentos? Bezoek de websites: www.demaertelaere-bentos.be en https://nl.wikipedia.org/wiki/Achille_Bentos; Korte verhalen over zijn werk op Facebook <https://www.facebook.com/achilles.demaertelaerebentos>

In *Ghendtsche Tydinghen* (1988 nr. 3, p. 172-174) verscheen een korte biografie door André Despretz.

BOMEN OP DE KOUTER

Meningen van lanterfanter en ‘kenners’ (1893)

Hubert Van Hulle (1827-1900)

Vertaald en becommentarieerd door Luc Devriese

Hubert Van Hulle, ontwerper van het Citadelpark, lag aan de basis van het grootste gedeelte van het negentiende-eeuwse bomenbestand langs Gentse wegen en waterlopen binnen de huidige stadsring. De man moet zich enorm geërgerd hebben aan de wijsneuzigheden en het geklets over het stadsgroen, vooral de bomen in zijn tijd. Die kritiek kwam van allerhande betweters zonder ook maar de minste kennis over het onderwerp. De praatjes werden her en der verspreid en kwamen terecht in de kranten. Van Hulle reageerde daarop en hij schreef die frustratie van zich af in een hoofdstukje van zijn documentair waardevolle boekje ‘Promenades horticoles au Parc de Gand et dans les plantations publiques en général’. Hieronder geven we de passages die te maken hebben met de Kouter in vertaling weer.

De Kouter is zowat elke Gentenaar dierbaar. Men reed er ons rond als hele kleine kindjes. Later speelden we er met kameraadjes en meer dan een onder ons voelde er zijn hart voor de eerste keer sneller kloppen bij een bevallig voorbij ruisend kleedje. Daar trokken we naar toe op verkiezingsdagen, vierden overwinningen of voelden we doffe kolère bij nederlagen. Is het daar niet, tenslotte, dat het ouder wordende publiek graag herinneringen aan voorbijgane tijden komt ophalen en vertellen aan vrienden en kennissen. Dan hebben ze

PROMENADES HORTICOLES
AU
PARC DE GAND
ET DANS LES
PLANTATIONS PUBLIQUES
EN GÉNÉRAL

PAR
HUBERT VAN HULLE

Professeur honoraire à l'École d'horticulture de l'État, à Gand
Jardinier en chef honoraire au Jardin botanique de l'Université de Gand
Inspecteur honoraire des plantations publiques de la Ville de Gand
Professeur honoraire à l'École normale primaire de l'État, à Gand
Chevalier des Ordres de Léopold, de la Couronne de Chêne et du « Mérite agricole »
Officier d'Académie et Officier de l'Instruction publique
Décoré agricole de 1re classe et décoré de la Croix civique de 1re classe
Médaille « Viribus Unitis » de S. M. I. R. et Ap. l'Empereur d'Autriche
Vice-président du Cercle d'arboriculture de Belgique
Membre honoraire ou correspondant de nombreuses sociétés horticoles
nationales et étrangères

GAND
LIBRAIRIE GÉNÉRALE DE AD. HOSTE, ÉDITEUR
Rue des Champs, 47
IMPRIMERIE C. ANNOOT-BRAECKMAN, AD. HOSTE, SUCC^r

—
1893

Afb. 1. het titelblad van H. Van Hulle's boek 'Parc de Gand'.

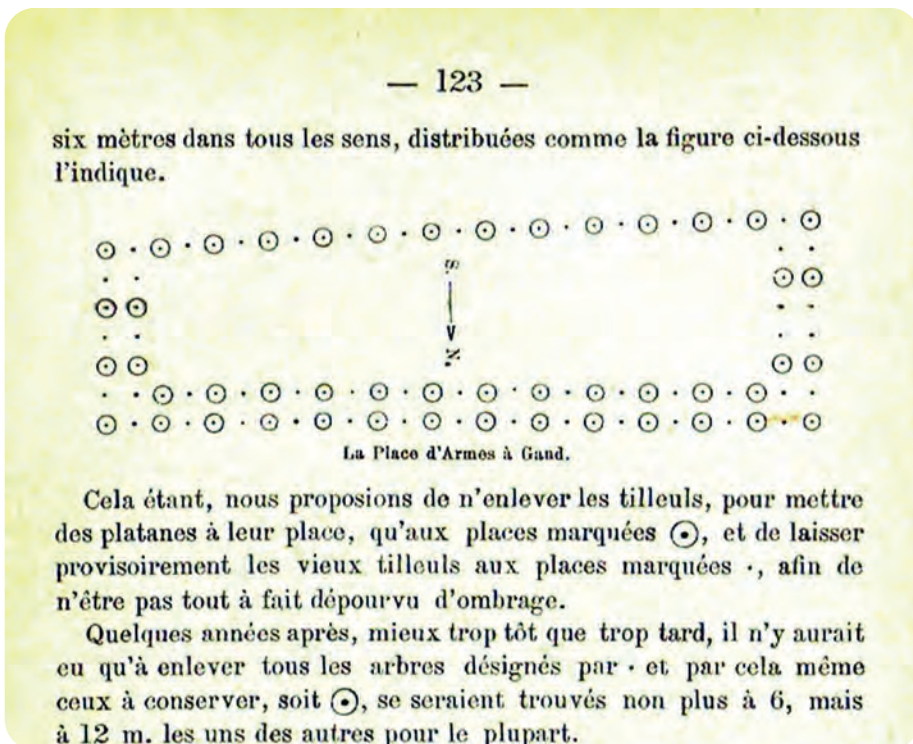

Afb. 2. 'transplanteur' te koop bij de bekende Gentse firma Dutry - Colson.

het niet zozeer over hun eigen zaken, maar des te meer over die van anderen. Ze kletsen er over alles en nog wat. Mensen die het zelf niet meer moeten of kunnen doen, scheppen er plezier in kritiek te leveren op anderen. Kritiek die misschien wel eens nuttig kan zijn: af en toe zitten er bruikbare observaties tussen duizend waardeloze.

Diezelfde Kouter waarop allen, arm en rijk, jong en oud, militairen en burgers, zwaarwichtige matrones en lichte dametjes, kortom iedereen verliefd is, geeft ruimschoots gelegenheid kritiek te leveren op het stedelijk groenbeleid. Zo bijvoorbeeld wanneer wreedaardige beeldenstormers korte metten maken met de arme linden die al meer dan zestig jaar het sieraad zijn van deze plek. Niettegenstaande de verontwaardigde reacties in de kranten, in weerwil van protesten tot in de gemeenteraad toe, vielen de linden, getuigen van onze oude en jonge liefdes, als dood hout neer. Dood, zoals wij ook eens zullen vallen, met dit verschil dat boomhout daarna nog nuttig is.

Afb. 3. Schema van de boomplantingen op de Kouter in 1880-1882 ontworpen door Van Hulle in opdracht van burgemeester Lippens.

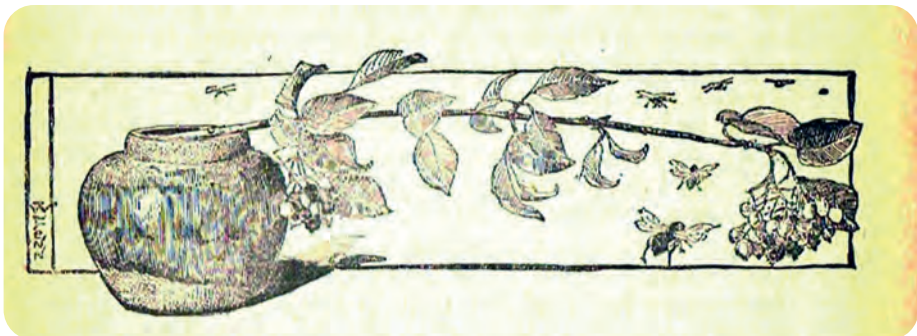
Iedere doffe bijslag die valt, zindert na in het hart van de onwetende praatjesmaker. Over dezelfde linden, waarvoor men graag de hele gemeenteraad het schavot zou opsturen, kan niets kwaad meer gezegd worden. Het is als bij de mensen die men heel hun leven beschimpt, maar die alle deugden toebedeeld worden in de grafrede.

Kletspraatjes van ‘kenners’

“Het is schandelijk zulke mooie bomen te vellen... en had men nog voor waardige opvolgers gezorgd... maar olmen! Bah! die bomen zijn vraatzuchtig, hun gebladerte is somber. ze vallen ten prooi aan weezinwekkende rupsen. ’t Zal proper zijn als die beesten zich laten vallen op onze vrouwen en dochters. Bwèerk... de gedachte alleen al bezorgt me kippenvel.”

“Bah...” riposteert iemand, “Ieder wezen heeft zijn vijand en er bestaan geen planten zonder fouten. We moeten erkennen dat de linde een luchtiger en vluchtiger gebladerte heeft. Maar bedenk dat hij een nadeel heeft, van groot belang op een plek als deze: hij begint zijn loof al in juni te verliezen. Dat is de reden waarom we een keuze voor linden moeten veroordelen.”

“Soit”, zegt een derde, “ik geef toe dat de olm niet geschikt is om de linde te vervangen, maar de tamme kastanje is het nog minder. Kwajongens bekogelen ons met zijn vruchten en zijn bladeren vergelen snel. De esdoorn groeit grillig, de eik is erg gevoelig aan ongedierte, de beuk groeit hopeloos traag, de es is enkel geschikt voor rijke en vochtige bodems, de populier is te gemeen en meer dan een maand lang verspreidt hij zijn vervelende katjes uren in het ronde. Er blijven slechts twee acceptabele soorten over: de plataan en de zilverlinde.”

“Je vergist je”, werpen de anderen tegen. “Toegegeven, de plataan groeit uit tot een boom van eerste klasse, zijn takken en kruin zijn pittoresk, majestueus. Zijn bladeren zijn glad en stoten stof af. Maar weten jullie dan niet dat bijna onzichtbare haartjes aan de onderzijde geleidelijk aan loslaten, in de lucht dwarrelen en ondraaglijke irritaties veroorzaken in de luchtwegen van de passanten die dat inademen?”

“Allemaal verzinsels,” antwoordt de eerste. “Heb je ooit gehoord dat de bewoners van de Visserij, waar er zo’n mooie platanen staan, meer last zouden hebben van keelproblemen dan anderen? Zelf zou ik zonder aarzelen voor platanen kiezen, te meer daar de zilverlinde zwak wortelende stekken geeft.”

Nu komt een gematigd heerschap tussen. “We mogen er van overtuigd zijn,” meent hij, “dat de Stad op de minder drukke boulevards bomen van een mooi kaliber bezit en de beste keuze maakt, zelfs als het olmen zijn: goed geleid en gesnoeid, doen ze het nog zo slecht niet. Kijk naar de olmen van de Recolettenlei. Van alle gebreken die de verschillende bomensoorten mogen hebben, hebben zij er nog het minste.”

“Allons,” antwoordt de eerste chicaneur. “Gij zijt altijd bereid alles goed te keuren. Maar kunt ge dat ook met de manier van werken. Waarom beginnen ze niet al in oktober. Was het wel nodig alles zo diep om te woelen, hier aarde weg te voeren, daar nieuwe aan te brengen, alles onderste boven te halen, niet minder dan twee maanden lang? En dat nog wel tijdens het carnaval op ons mooiste plein. Ze hadden de klus veel eenvoudiger kunnen klaren. Het zou zoveel niet kosten. Of liever nog: men had de bestaande bomen kunnen met rust laten. Die arme linden hadden het nog wel een tijdje overleefd.”

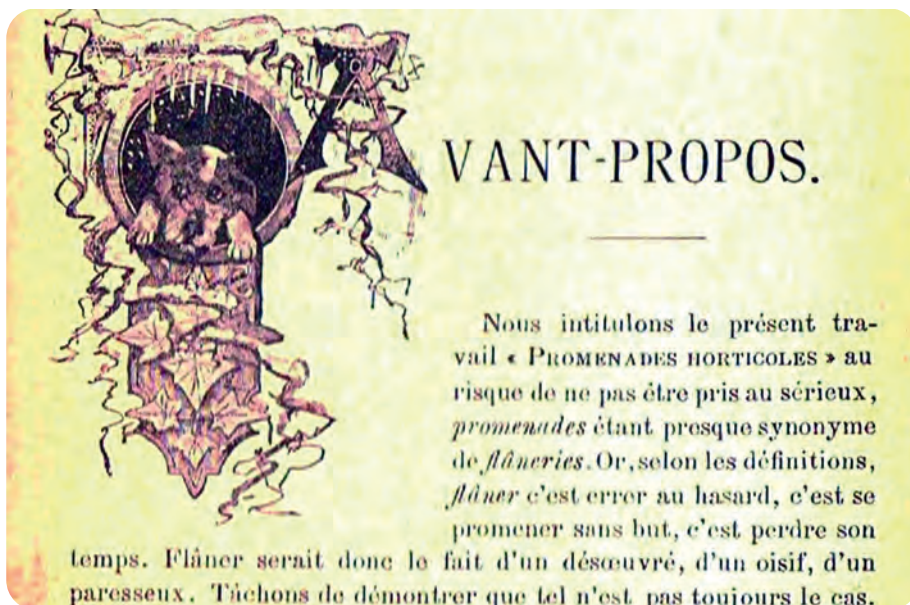
Volgt dan een samenvattende bedenking van een klein oud meneerke dat de hele tijd stilzwijgend geluisterd had. “Vergis je niet. Sommigen beweren dat bij het verplanten in oktober of november, wanneer wortels en takken vol sap zitten, de onvermijdbare wonden gaan rotten, in plaats van helend lidtekenweefsel te vormen. Wat het omwoelen en verplaatsen van aarde betreft, ik heb zelf tot mijn schade ondervonden dat je meer belang moet hechten aan de doorlaatbaarheid van de grond dan aan om het even wat anders. Ook kan men verarmde bodems vervangen door rijkere, ze bij die gelegenheid eventueel bemesten. Niet minder belangrijk is ook dat men de stambasis van de jonge aanplant beschermt zodat de grond niet toegetrappeld wordt en dat het stammetje minstens overdag een hemdje aan krijgt, beschermend tegen de felle zon en blessures. Wees er zeker van: op die manier krijgen we misschien voor de allereerste keer een foutloze aanplant die uitstekend zal floreren.”

Commentaar

In een daaropvolgend gedeelte geeft Van Hulle per boomsoort in kort bestek een antwoord gebaseerd op de toenmalige kennis bij professionelen. Hij had een voorkeur voor olmen (iepen), maar zijn droom werd in de jaren 1930 en opnieuw na 2000 doorkruist door de verwoestende olmen- (iepen-) ziekte, waarvan de schimmelloorzaak *Ophiostoma ulmi*, later *O. novo-ulmi*, nog niet gekend was. Hij gaat ook in op andere zeer reële problemen, vooral vandalisme en in zijn tijd ook belangrijk: het lekken van de ondergrondse metalen gasbuizen. Hij beklemtoont dat ingrijpende snoeibeurten en resolute vervangingen van zieke exemplaren absoluut noodzakelijk zijn bij stadsbomen. In stedelijk milieu kan men de natuur langs waterwegen en straten zijn gang niet laten gaan. Dat is onmogelijk. Het grote publiek en de zogenaamde kenners konden daar toen even weinig begrip voor op brengen als nu. Maar Van Hulle zorgde voor stevige replieken.

Bron

Promenades horticoles ...waarin Hubert Van Hulle zijn bevindingen en meningen samenvat, is een heel interessant, maar actueel ongelooflijk zeldzaam boekje. Dat laatste hoogst waarschijnlijk vanwege het buitengewoon snel verzurende papier dat de drukker gebruikte. Het boekje is enkel raadpleegbaar in de UGent Boekentoren en in de verzameling van de Kon. Maatschappij Landbouw- en Plantkunde Gent, momenteel bewaard in Liberas (Liberaal Archief). Het documentatiecentrum DSMG, Begijnhof 46, Sint-Amandsberg, beschikt over een door iedereen bruikbare kopie. Essentiële elementen eruit werden overgenomen in 'Een bomenwandeling in 1893 met Hubert Van Hulle als gids' in: *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 2011 nr. 1, p. 68-74. In dit nummer een vertaling van een deel van het hoofdstukje 'Cancans - Jaseries de flaneurs' uit *Promenades horticoles au Parc de Gand et les plantations publiques en général*. Hoste, Gent, 1893, p. 57-61. Je kan het hele artikel lezen via het Internet als je Hubert Van Hulle en *Ghendtsche Tydinghen* intikt.

Afb. 4. Een van de vele boekverluchtingen.

De afbeeldingen tonen (1) het titelblad, (2) een 'transplanteur' te koop bij de bekende Gentse firma Dutry – Colson, groothandel van gereedschap voor o.a. tuinaanleg, destijds in de Veldstraat, en (3) een schema van de boomaanplantingen op de Kouter in 1880-1882 ontworpen door Van Hulle in opdracht van burgemeester Lippens. Het betrof een heraanleg die de vroegere bomenschikking moest volgen, maar de straatverlichtingspalen en de gas- en waterleidingsbuizen bemoeilijkten dat opzet. Hubert Van Hulle opteerde voor een voorlopig behoud van de bestaande linden (puntjes op het plan) alternerend met nieuwe platanen (omcirkelde puntjes), telkens op 6 meter van elkaar. Bedoeling was de bestaande linden na enkele jaren te rooien, zodat de nieuwe aanplantingen 12 meter van elkaar zouden staan. Maar dat ging niet door. De andere (mooie!) verluchtingen in het povere boekje, waarvan hier enkele voorbeelden, zijn fantasietjes van een ons onbekende hand.

LEZERS AAN HET WOORD

Zwanenridder

Herbert De Vleeschouwer vond een romantisch gefantaseerde voorstelling van een zwanenridder (afb. 1) in een boek uit 1830 in de Ugent bibliotheek en op het internet *Costumes Beligues anciens et modernes*. Het bevat 124 prachtige lithos en begeleidende teksten die bij momenten sappig zijn. Ze gaan vanaf de druiden tot Willem I, maar de volgorde van de litho's is nogal willekeurig. Blijkbaar kon men in de tijd van de beginnende (kleuren)lithografie in Brussel een abonnement nemen met 5 litho's voor 2 florijnen (guldens uit de periode 1828-1830). Marcellin Jobard deed daarvoor het 'historisch' onderzoek en stelde de lithografische reeksen samen. Ze werden gedrukt met persen zoals men in het MIAT kan zien. Afhankelijk van de prijs van het abonnement kreeg je de prenten in kleuren of monochroom of met gouden randje. Het doet aan de hedendaagse prentjes van Panini denken, alleen was 2 florijnen (gulden) veel geld.

Plaat 80 is getiteld CHEVALIER DU CYGNE. De begeleidende tekst luidt (in vertaling): De origine van de ‘Orde van de zwaan’ is legendarisch. Ene Silvius Brabo, heerser over de streek die nu Brabant heet, zou geleefd hebben in de tijd van de Romeinse Keizer Augustus in de eerste eeuw van onze jaartelling. Om eendracht en rust te verzekeren bij zijn onderdanen liet hij ze trouw zweren en ridderlijke verplichtingen uitvoeren. Als beloning kregen die heren een gouden halsketting met als hanger een zwaan, symbool van eerlijkheid.

Niemand kan dit feodaal getinte verhaal ernstig nemen, net zo min als het volgende: Een prinses van Kleef werd belaagd door ambitieuze bureu die om haar hand dongen en vooral geïnteresseerd waren in haar domeinen. Ze trok zich terug in haar kasteel aan de Rijn in Nijmegen. Daar zag ze een schip komen aanvaren met daarin een onbekende ridder getooid met helm waarop een zilveren zwaan blonk. Hij werd ‘ridder van de zwaan’ genoemd. Het vervolg laat zich gemakkelijk raden. De ridder trouwde met de prinses en versloeg al haar tegenstanders. Zo kwam de Ridderorde van de Zwaan tot stand. In de roman ‘Les Chevaliers du Cygne’ van Madame de Genlis symboliseert deze orde de eerlijkheid en de vriendschap onder de ridders van Karel de Grote.

Mossels in GT

Zonde dat we er over keken: in GT 1989, jg. 18 nr. 2 (p. 100-119) liet Eddy Levis heel wat interessante en leuke weetjes verschijnen over vis- en vooral mosselverkoop in zijn reeks ‘Van alle markten thuis’. Met illustraties die nauwelijks ergens elders te vinden zijn. Voor wie dat nummertje nog heeft: beslist een aanrader.

Katrienspekken

Sylvine Brasseur schrijft dat ze in de late jaren 1960 uitgenodigd werd om de kelder van Katrien te bezoeken. Het was er heel bijzonder: die mensen leefden in die ene kelder. De slaapkamer was achterin en had geen venster. Er waren in dat keldergedeelte geen pilaren. De spekkenmaakster liet een stukje van haar geheimen los: om de witte spekken te bekomen was het nodig de stroop, tussen het ‘trekken’, te verwarmen boven de roodgloeiend gestookte bolvormige kolenpot van de kachel.

Onderhoud oorlogsgraven: een laattijdige correctie

Didier Pontzeele, voormalig verantwoordelijke voor het onderhoud van oor-

logsgraven, wijst op een inhoudelijke fout in *Ghendtsche Tydinghen* (nr. 4-5, 2016). In het artikel van Piet Dhanens over de Westerbegraafplaats in dat nummer, staat te lezen dat de graven van de Commonwealth War Graves Commission (CWGC) door hun personeel worden onderhouden en dat dit onderhoud betaald wordt door de Stad.

Dat laatste klopt niet. Het onderhoud wordt inderdaad uitgevoerd door het personeel van de CWGC, maar de stad Gent betaalt daar echt niets voor. Sterker nog, het Belgisch militair ereperk met gesneuvelde militairen van de Eerste Wereldoorlog, vlak naast het ereperk van de CWGC, is eigendom van het Belgisch ministerie van defensie maar wordt onderhouden door het personeel van de Westerbegraafplaats. Het Belgisch ministerie van Defensie betaalt daar elk jaar opnieuw een leuk bedrag aan de stad Gent voor. Voor het jaar 2019 was dit € 16,38 per graf. Het totale kostenplaatje bedroeg dan ook niet minder dan € 2735,46 voor 167 graven.

Marie Schellinck

Katrien Van Hecke, auteur van de historische roman *Soldaat Marie*, is geenszins akkoord met de voorstelling van deze Gentse dame in twee artikels verschenen in GT 2019 nr. 6 onder de titels ‘Marie-Jeanne Schellinck, een Gentse grognarde’ en ‘Hoe promoveerde Marie Schellinck van prostituee tot onderluitenant en heldin van Napoleon?’. Haar reactie is te uitgebreid voor deze rubriek. De tekst vormt een aparte bijdrage in dit nummer.

Militaire parade en schuilplaatsen op het Sint-Baafsplein

Van Norbert Poulain en Georgette Caese ontvingen we digitaal een interessante foto gekocht op de prondelmarkt. Het origineel is achteraan gestempeld: PHOTO A. RITSAERT, Koestraat, 26, Gent, VERBODEN NADRUUK. Wellicht was de maker persfotograaf. Aan de hand van het lettertype en de Nederlandstalige stempel kan vermoed worden dat de foto dateert van na 1945. De foto toont een optocht vanaf het Sint-Baafsplein naar de Botermarkt (afb. 2). De deelnemers lijken vooral militairen te zijn. Ze dragen een bord mee waarop enkel de Griekse hoofdletter Delta en het woord ‘verknechten’ is te ontcijferen. Opvallend zijn twee hopen aarde op het plein, voorzien van een betonnen toegang op een plek waar geheime gangen van de Duitsers zijn gevonden. In de achtergrond zijn het standbeeld van Jan Frans Willems en Hotel Britannia herkenbaar. Weet een lezer van *Ghendtsche Tydinghen* iets meer hierover?

Afb. 2. Betoging te Gent.

Valse zuster van Filips de Goede in Gent?

Guy Beyaert vraagt of er iets geweten is over een dame die zich in 1423 wilde laten doorgaan voor Margareta van Bourgondië, zuster van Filips de Goede. Ze zou in Gent met haar hofhouding gehuisvest, gehuldigd, vereerd en als prinses behandeld geweest zijn zonder dat iemand dit betwijfelde! Het werd zo erg dat Filips tenslotte zijn echte zuster ten tonele liet verschijnen en aldus die bedriegster ontmaskerde. De Franse TV figuur Alain Decaux schreef er destijds over in zijn boek *Grands Secrets, grandes énigmes* (Librairie Académique Perrin, Paris, 1971).

Stootkarren op de Lievekaai

Frank Ödberg stuurt ons een foto van de Lievekaai met steek- of stootkarren genomen in 1950 op dezelfde plaats als die in GT 2020 nr. 2, maar duidelijk later (afb. 3). Volgens de fotograaf Gustaaf Bracke (Laboratorium voor Zoöfysiologie, UGent) hoorden de karren toe aan twee vrouwen die in het hoekhuisje rechts woonden. Op de karren staat 'Lievekaai 2' geschilderd. Frank

Afb. 3. Steekkarren op de Lievekaai.

bewaarde nog een commentaar van een inlijster Cordonnier in de Oudburg: karrenhuurders moesten als waarborg hun vest of ‘klakke’ achterlaten. Vóór 1914 kon men zo’n kar voor één dag huren tegen ‘nen halve kluit’ (5 ‘cens’).

Kinkee, kilekee, quinquet

Cyriel De Bruyne voegt iets toe aan de reactie van Guy Beyaert over de oorsprong van dialectwoorden. Voor het dialectwoord voor olielamp heb ik de zekerheid waar het vandaan komt. Wij noemen dat een ‘kinkee’. Het Gentse ‘kilekee’ is wellicht een nog verdere verbastering van het Franse woord quinquet. In het Bescherelle-woordenboek uit 1850 vinden we de volgende verklaring: ‘Du nom de son inventeur, ou plutôt de l’auteur de son perfectionnement, car Argant en est le véritable inventeur. Quinquet n’a fait d’autre changement à l’ancienne lampe que d’y placer le tuyau de verre, lequel fait office de cheminée) Sorte de lampe à un ou à plusieurs becs, et à double courant d’air, inventée vers 1785. (...) On a dit d’abord une lampe à la quinquet, puis un quinquet. We moeten het dus niet in het Spaans gaan zoeken.

Galbert van Brugge

Marc Hanson vult de opmerking van Herbert De Vleeschouwer over de verdienste van Octave Delepierre aan. Zijn eerste uitgave, in samenwerking met Jean Perneel, in het Frans van het beroemde door Galbert in het Latijn geschreven verhaal van de moord op Karel de Goede, heeft als titel: *Histoire du règne de Charles le Bon*.

Er bestaat ook een Nederlandse vertaling van de kroniek van Galbert door Bert Demyttenaere: *De moord op Karel de Goede/Galbert van Brugge, vertaald uit het Latijn*, 1978. Eerste uitgave, Mercatorfonds, met een zeer interessante inleiding door Raoul Van Caenegem. Tweede herziene uitgave, Leuven, 2000.

Vanwaar de naam Graslei?

Dries Blontrock, chef eindredactie van het UGent studentenblad Schamper, serveert ons een schijnbaar eenvoudige vraag, die een complexe uitleg vereist. In zoverre zelfs dat het voorgenomen antwoord een klein artikel werd. Hieronder een kort antwoordje van Frank Gelaude.

Graslei is een relatief jonge naam. Tot in de 18de eeuw werden beide oevers de *Coorn Leye* of *Tusschenbruggen* genoemd. Vergelijk het met de Coupure. Alleen hebben ze bij de Coupure een onderscheid gemaakt tussen Coupure Links en Coupure Rechts. Op het einde van de 18de eeuw kreeg een van de oevers de naam Graslei. Eigenlijk nogal ongelukkig omdat het meeste graan (dit is gerst, rogge, tarwe en koren) juist op deze oever of kade gelost werd. Waarschijnlijk is deze naamwisseling gebeurd samen met de wissel Veebrug naar de huidige Grasbrug. Aan de Graslei werd dus nooit gras verhandeld, tenzij vlakbij aan de Hooiaard. In het Frans werd de Graslei in de 19de eeuw *Quai aux Herbes* genoemd, wat je met een beetje slechte wil zowel kunt vertalen als Graskaai of Kruidenkaai. Maar ook kruiden werden hier niet verhandeld.

Arbeiders in ACEC

Cornelis.vandamme@ugent.be, student geschiedenis, is op zoek naar de gegevens van mensen die als metaalarbeider bij ACEC Gent gestart zijn, enerzijds in 1990 en anderzijds rond 2005. Graag reacties, te richten aan de vraagsteller.

Fout jaartal

Marc Hanson signaleert een fout in het artikel over een huis aan de voet van de hoofdbrug dat in vorig GT nummer verscheen (2020 nr. 2, p. 89). Daarin staat dat De Waele, de architect belast met de restauratie, stierf in 1910. De opdracht werd overgenomen door zijn collega Janssens en in 2011 tot een goed einde gebracht. Dat moet natuurlijk als 1911 gelezen worden. Het hele verhaal speelt zich af in de aanloop tot de Wereldtentoonstelling van 1913.

PARELTJES UIT HET BEGIJNHOF

Verzameld door Hans Dousselaere in de DSMG collectie Vliegende
Bladen Gent, Begijnhof, Sint-Amandsberg

Afb. 1. 'Doet de rijken betalen': waar hebben we dat nog gehoord? De kommunistische partij stelde in Gent nooit veel voor, maar hun voorman in die tijd, Ferdinand Minnaert, bracht het tot gemeenteraadslid en zelfs senator. Hij was blijkbaar een goede redenaar en turnkampioen. Dat laatste zou verklaren hoe hij de concentratiekampen van Breendonk en Mauthausen kon overleven. Propagandafolder uit 1937.

HUISVROUWEN!

- Het bevroren ossenvlees is goedkoper dan het vers ossenvlees.
- Het is dikwijls van betere hoedanigheid.

KOOPT DUS BEVROREN VLEES.
 Maar vergeet niet het te ontdooien.
 Hoe wordt dit gedaan?

- Koopt uw bevroren vlees een dag voor de bereiding; indien dit onmogelijk is, koopt het dan enkele uren te voren:
- Laat het op een schotel rusten;
- Verwijder het water dat er uitgelopen is vóór de bereiding.

U zult het aldus al zijn smaak teruggeschonken hebben

**NATIONAAL
 STRIJDCOMITE
 TEGEN HET
 DUUR LEVEN**

Afb. 2. Diepgevroren vlees: 'het van het' in 1954. Vooral niet vergeten ONTDOOIEN!
 Bemerk de krijgshaftige taal: W.O. II lag nog vers in het geheugen.

VOORWAARDEN.

De kostgangers betalen jaarlijks 3000 fr.

Het kostgeld wordt bij termijn en op voorhand betaald: 1000 fr. per termijn.

De kostgangers moeten medebrengen :

1. Een matras lengte 1.80 m.; breedte: 0,80 m. — een peluw, hoofdkussen, lakens, sargiën, een witte spreij en een slaapkleeid.
2. Handdoeken, servetten, handschoenen, enz.
3. Kruisbeeld, spiegelken, tapijtje, lampet met toebehoorten.
4. Vorket, lepel en een tafelmes.

Al deze voorwerpen behoeven geteekend te zijn met de beginletters van den naam.

Afb. 3. Onder andere 'Het Gesticht van den H. Gregorius' (Sint-Gregorius Instituut, nu Benediktus Poort) aan de Hundelgemsesteenweg in Ledeberg gaf jongens uit katholieke gezinnen de mogelijkheid om 'moderne humaniora' te volgen: zonder klassieke talen (Latijn en Grieks). Met internaat. Goedkoop was dat niet en de brave ouders moesten zelf zorgen voor een matras, etc. Hoewel het foldertje geen jaartal draagt, laat de spelling toe het te dateren vóór 1946, vermoedelijk in de jaren 1930.

Afb. 4. Het 'Maison universelle', Veldstraat, baadde in een sfeer van elegante vrolijkheid, zoals te zien op deze ongedateerde reclamekaart. Een dergelijk grafisch mooi verzorgd hebbeding getuigde van luxe en verraadt meteen ook de smaak van de (min of meer) Franssprekende doelgroep.

Ghendtsche Tydinghen is een uitgave van **Heemkundige en Historische Kring Gent vzw** met de steun van de Stad Gent en de provincie Oost-Vlaanderen.

Zetel: Convent Engelbertus - Groot Begijnhof, nr. 46, 9040 Gent (Sint-Amandsberg).

Bibliotheek en documentatie: in het DSMG, Groot Begijnhof, nr. 46, Sint-Amandsberg: elke zondag van 10 tot 12 uur (behalve op feestdagen). Gesloten in juli en augustus.

Lidgeld: Gewone leden: 20 euro
Steunende leden: 30 euro
Beschermden: vanaf 35 euro
Te factureren leden: 30 euro
Buitenlandse leden: 35 euro - BIC: BPOTBEB 1
Postrekening: IBAN: BE73 0001 0504 7360,
van HHKG te 9040 Gent.

Administratie &

Ruildienst: Nieuwe leden, opzegging, adreswijziging en bij het niet ontvangen van het tijdschrift: HHKG vzw, Begijnhof 46, 9040 Sint-Amandsberg
e-mailadres: g.t@telenet.be.

Redactieadres: Clarissenstraat 14, 9000 Gent, tel. 09 329 71 45
Auteurs worden verzocht kopij digitaal aan te leveren op:
g.t@telenet.be.

Website: www.ghendtschetydinghen.be – ojs.ugent.be (digitale toegang) - scholar.google.com (digitaal zoeken).

Druk: NV Drukkerij Verbeke, Lijnmolenstraat 34-36,
9040 Gent,
tel. 09 228 10 33 - e-mail: drukkerij.verbeke@skynet.be

V.U.: HHKG, Begijnhof 46, 9040 Sint-Amandsberg.
Frank Gelaude (voorzitter).

ISSN 1783-9033

